

Η ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ (1)

«Ὡς χαρίεν ἔσσι' ἄνθρωπος, ἂν ἄνθρωπος ᾖ».

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Ἡ παρούσα μελέτη, χρονολογούμενη ἀπὸ 25 ἐτῶν, ἔχει τὸ πρῶτον δημοσιευθῇ εἰς τὴν «Πολ. Ἐπιθεώρησιν» τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Δραγοῦμη (ἔτος 1921). Οἱ μαχητικώτεροι ἐκ τῶν μελῶν τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου» δημοτικιστὰί εἶχον τότε κυριαρχήσει εἰς τὸ Ὑπ. Παιδείας καὶ ἡ εἰσαγωγή τῆς Δημοτικῆς Γλώσσης εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον εἶχεν ἐπιβληθῇ διὰ Νόμου ἐπὶ Κυβερνήσεως Βενιζέλου. Ὅ,τι δὲ ὑπελείπετο, διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τυπικῆς αὐτῆς μεταβολῆς περὶ τὸ γλωσσικὸν ὄργανον τῆς Παιδείας, ἦτο ἡ περαιτέρω, ἀπὸ ἀπόψεως ὄχι μόνον ἐκπαιδευτικῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς, ἐνεργὸς προβολὴ τοῦ οὐσιαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, ὅπερ ὁ Δημοτικισμὸς διεξεδίκει ἐν συνεχείᾳ τῆς φιλοδοξίας του ὅπως ἀπωθήσῃ τὴν Λογίαν Παράδοσιν, ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Τὰ ἐπακολουθήσαντα ὅμως γεγονότα δὲν κατέστη, δυστυχῶς δυνατόν νὰ δικαιώσουν τὰς ἀρχικὰς φιλοδοξίας καὶ ἐλπίδας. Οἱ πρὸ βιαστικοὶ ἐκ τῶν μαχητῶν τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου»—γλυστρήσαντες ἐπάνω εἰς τὸ πρόχειρον πεδίον τῶν εὐδαιμονιστικῶν καὶ ὕλιστικῶν αἰτημάτων τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δημαγωγίας—διωχέτευσθον, ὅπως ὁ Γληνὸς καὶ οἱ ὅμοιοί του πεζοδρομικοὶ μαστόροι καὶ ρακοσυλλέκται τῆς θύραθεν μηχανικῆς καὶ οὐδετέρας ἐπιχειρηματολογίας, πρὸς τὸν μαρξισμόν καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς πάλης τῶν τάξεων, πρὸς κατεύθυνσιν δηλαδὴ ἄντικρυς ἀσυμβίβαστον μὲ τὰ βασικῶς μικροαστικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας· ἔτσι ὁ Δημοτικισμὸς τῶν ὥς ἄνω πολὺ βιαστικῶν μαχητῶν του ἐνετάχθη εἰς τὸν Κομμουνισμόν. Ἡ νεωτέρα, ἐξ ἄλλου, γενεά, ἡ λεγομένη τοῦ μεσοπολέμου—φεύγουσα, κατὰ τὸ πλεῖστον, τὰ ὥς ἄνω βασικὰ αἰτήματα περὶ ἀνασυγκροτήσεως τῶν ἰδιαζουσῶν πολιτιστικῶν ἀξιών τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ—ἔχει περιορισθῇ εἰς τὴν τυπικὴν ἀπλῶς ἀνάκλησιν τῆς Δημοτικῆς Γλώσσης καὶ ἐνετρήθη φιλολογικῶς μᾶλλον εἰς διάφορα ἄλλα ρεύματα ἐπιφανειακὰ ἐπὶ τῆς συγχρόνου πνευματικῆς ζωῆς τῆς Εὐρώπης, ὥς ὁ φροῦδισμὸς, ὁ σουρεαλισμὸς καὶ ἄλλα. Εἰς ὅ,τι, τέλος, μεταξὺ τῶν ἀπομεινάντων συντηρητικῶν τὸ πλεῖστον ὁπαδῶν τοῦ «Ὁμίλου», ἀφορᾷ τὸν συγγραφέα τῆς προκειμένης ἐδῶ μελέτης, ἥδη νεοσύλλεκτον ἀπὸ τῶν πρώτων φοιτητικῶν χρόνων του (1909...) δημοτικιστὴν, οὗτος—ἀξιολογήσας, σύμφωνα μὲ τὰς κάτωθι ἐκτιθεμένας ἀπόψεις, τὴν Δημοτικὴν μας παράδοσιν μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς Κοινοτικῆς τοιαύτης, ὅπου καὶ ὀργανικῶς ἀνήκει αὕτη—ἐπροσπάθησε, διὰ ἐπανειλημμένων ἐργασιῶν του δημοσιευθεισῶν εἰς τὸν ἀναμεταξὺ χρόνον, νὰ διερευνήσῃ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν νὰ συναγάγῃ καὶ νὰ ὀρίσῃ τὸν βασικὸν κανόνα ζωῆς, ὁ ὁποῖος, κατ' ἐπανάληψιν ἐπαληθευθεὶς διὰ μέσου τῶν κρισιμωτέρων γεγονότων τῆς μακραιώνος Ἱστορίας μας, ἀποτελεῖ τὸν κύριον διακριτικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐθνικῆς Κοινότητος τῶν Ἑλλήνων, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἐνδείκνυται ἵνα ληφθῇ ὡς θεμελιῶδες κριτήριον διὰ τὴν παραγωγικὴν,

1) Ὁ «Πλάτων» λίαν εὐχαρίστως ἀναδημοσιεύει τὴν παροῦσαν μελέτην τοῦ Κ. Α. Καραβίδα, ἥτις καίτοι γραφθεῖσα κατὰ τὸ 1921 διατηρεῖ εἰσέτι τὴν ἐπικαιρότητα της.

κοινωνικήν καὶ πολιτικήν σύνταξιν αὐτῆς εἰς μονάδα ἐθνικήν, μονάδα πολιτιστικῶς καὶ ἐν γένει ἀντικειμενικῶς δικαιολογοῦσαν μίαν αὐτόνομον ὑπαρξίν μέσα εἰς τὸ κέντρον τῶν ἱστορικῶν Αἰγαιακῶν Χωρῶν, καὶ ἀναλόγως δὲ συντρέχουσας εἰς τὴν ἱστοροπλίαν καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐν αὐταῖς συνοίκων Λαῶν. Καὶ εἶναι μὲν γνωστὸν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως τῆς παρούσης μελέτης ἐξακολουθεῖ νὰ εὐρίσκεται, ὅπως καὶ ἀρχικῶς διευτυπώθη, ἐντελῶς εἰς τὸ περιθώριον τῶν συγχρόνων μας πνευματικῶν ἐδῶ αἰτημάτων, ἀντικρυσ ἀποκρουσθεῖσα τόσον ἀπὸ τὰς ἐφαρμογὰς τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ μεσολαβήσαντος χρόνου ἐπικρατησάσης μερίδος τῶν λεγομένων Φιλελευθέρων καὶ Δημοκρατικῶν ἐν γένει ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς βλέψεις τῆς εἰδικώτερον ἀριστερίζουσης σοσιαλιστικῆς καὶ κομμουνιστικῆς κινήσεως παρ' ἡμῖν οὐδὲν δ' ἦττον καὶ ἀπὸ τοὺς πανεπιστημιακοὺς μας κύκλους. Ἄν ὅμως ἡμπορῇ νὰ θεωρηθῇ, ὅτι καὶ ἡ προσπάθεια αὕτῃ ἔχει μὲ ἕνα τοιοῦτον τρόπον μὲ τὴν σειράν της ναυαγήσει, κανεὶς τῇ ἀληθείᾳ ἄλλως δὲν ἔχει νὰ ἐλπίζῃ ἀπὸ αὐτὴν τίποτε ἐκτὸς μόνον ἐκείνων, ποὺ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἱσταμένης περιόδου τῆς Ἱστορίας μας πείρα ἴσως καὶ νὰ μὴν ὠλοκληρώθῃ ἀκόμη. (Ὁκτώβριος 1945).

Κ. Δ. Κ.

I

Ὁ Δημοτικισμός, ὡς κίνημα πνευματικόν, εἶνε τὸ σπουδαιότερον γεγονὸς μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν μας ἀπὸ μακροῦ χρόνου· προσελθὼν τὸ κίνημα τοῦτο ἀπὸ τὰς ἐντελῶς εἰδικὰς περιστάσεις ὅφ' ὧς οἱ Ἕλληνες, παρ' ὅλας τὰς πολυτρόπους πολιτικάς τύχας, ἠδυνήθησαν νὰ συνεχίσουν ἀδιακόπως, ὡς φωτεινὴν γραμμὴν, κάποιαν διανοητικότητα ἀπὸ τῶν ἀρχαιολατῶν χρόνων—εἶνε τὸ πιὸ ντόπιο, τὸ πιὸ δικό τους, ἀπ' ὅσα πνευματικὰ κινήματα ἐπροκάλεσαν κατὰ καιροὺς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν. Εἶνε ἐξ Ἰσοῦ τὸ πιὸ σύνθετο καὶ τὸ πιὸ περίπλοκο, ἐκ τῶν συγχρόνων ζητημάτων ἡμῶν. Ἐμφανισθὲν πρὸ καιροῦ ὡς ζήτημα γλωσσικόν, ἐπῆρε ἐντὸς ὀλίγου νέαν μορφήν ὡς ζήτημα ἐκπαίδευτικόν, ἔπειτα δὲ μάλιστα καὶ ὡς ζήτημα γενικόν, κοινωνικόν καὶ αἰσθητικόν καὶ ἐνῶ φαίνεται νὰ διευθετῇται ἢ νὰ ἐξαντλήται εἰς ἓν σημεῖον, ἀνακύπτει ἀλλαχόῃ μετ' ἴσης καὶ μεγαλυτέρας ἢ πρὶν σφοδρότητος. Κίνημα ζωντανὸ καὶ γεμᾶτο, φορεὺς μιᾶς νέας κεντρικῆς συνθετικῆς ἰδέας καθὼς φαίνεται νὰ εἶνε, κατέχεται μοιραῖα ἀπὸ ἀκαταπόνητον καὶ πάντοτε ἀνανεουμένην φιλοδοξίαν νὰ ἐμπλακῇ καὶ νὰ δώσῃ τὴν ἀποψίν του καὶ νὰ βάλῃ τὴν σφραγίδα του εἰς ὅλα τὰ μερικώτερα ζητήματα, ὅσα μᾶς ἀπασχολοῦν κάθε φορὰ. Κίνημα καθολικόν, φέρεται πάντοτε εἰς τὸ νὰ διαχυθῇ καὶ νὰ ἐκταθῇ κατακτητικὰ ἐπὶ τοῦ ὅλου ὀρίζοντος τῆς συγχρόνου ζωῆς τοῦ Ἔθνους.

Τοιαύτη εἶνε περίπου ἡ φύσις τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος καὶ τοῦ ἰδανικοῦ τὸ ὁποῖον εὐαγγελίζεται. Ἀλλὰ ἡ κατάκτησις τῆς ζωῆς ἀπὸ ἕνα ἰδανικόν, ὅσον δῆποτε μάλιστα καὶ ἂν τὸ ἀφομοιωτικόν καὶ προσαρμοστικόν αὐτοῦ δυναμικὸν ἀποδειχθῇ ἐντονον, δὲν εἶνε εὐκόλος πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἶνε εὐκόλος ἡ κατάκτησις καὶ πειθάρχησις τοῦ νεοελληνισμοῦ· τοῦτο δὲ καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι πρὸ παντός, τὸ πεδῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου φέρονται αἱ διεκδικήσεις τοῦ δημοτικισμοῦ κατέχεται ἐδραῖως ἀπὸ αἰῶνων πολλῶν ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἰδανικόν, τὸ ἰδανικόν τὸ ὁποῖον ἐπιμόνως καὶ ἀδιακόπως ὑπέβαλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ λογία παράδοσις. Ἡ λογία αὕτη παράδοσις, ἀδιάφορον ἂν καλὸν ἢ κακόν, ἔχει ἥδη αὕτῃ πρὸ παντός δώσει τὸν πλεόν οὐσιαστικὸν χαρακτήρα των εἰς ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς μας, καθ' ὃ δεσπόσασα ἐπὶ μακρὸν πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις ἐπάνω εἰς τὸν ὀρίζοντά μας· μᾶς ἔκαμε ἐπιπολαίους, προγονοπλήκτους, ἀκαταλλήλους διὰ τὴν πρακτικὴν δρᾶσιν—αὐτὸ θὰ τὸ ἐξετάσωμεν κατωτέρω· τοῦτο μόνον λέγω ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἡ λογία παράδοσις ἤσκησεν ἐφ' ἡμῶν τὴν μεγίστην, τὴν πλατυτάτην ἐπιρροήν, λέγω δὲ ὅτι, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἐπίσης μεγάλης εὐρύτητος καὶ πληρότητος τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος, δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος διὰ νὰ καθορίσωμεν, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατόν, τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, καὶ τὸ μέλλον του συνεπῶς, παρὰ ἂν τὸ

μελετήσωμεν ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν λογίαν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν. Τὴν ἀντιπαραβολὴν ταύτην θὰ ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα. Θὰ τὴν ἐπιχειρήσω μάλιστα ἀποβλέπων εἰς σκοπὸν σαφῆ, εἰς τὸ νὰ εὕρω ἐάν πράγματι ὁ δημοτικισμὸς θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν λογίαν παράδοσιν, ἐάν, ἀκόμα πιὸ βασικά, εἶνε πράγματι κάτι ἀντίθετον πρὸς αὐτὴν, καθὼς παρουσιάζεται ἐκ πρώτης ὕψεως τοῦλάχιστον.

II

Ἐσυνηθίσαμεν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα τὴν λογίαν παράδοσιν ὡς μίαν προσπάθειαν ἀπὸ μακροῦ καταβαλλομένην ἐκ μέρους τῶν διανοουμένων πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἀναστήσουν μίαν ἡμέραν ἐν μέσῳ ἡμῶν καὶ διὰ τῶν σημερινῶν ἰδίων ἡμῶν δυνάμεων τὴν προγονικὴν ἀρτίαν ὠραιότητα τῆς ζωῆς· ἔτσι χωρὶς νὰ ἐξετάσωμεν ποία ἦτο κάθε φορά ἡ πραγματικότης καὶ τὰ μέσα ποὺ ἐνυπῆρχαν εἰς αὐτήν, ἡμποροῦμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι, ἀπὸ ἀπόψεως διαθέσεως, ἡ λογία παράδοσις ζητεῖ ἀπλήστως νὰ μᾶς ἔχῃ, κατὰ τὴν βαθυτέραν καὶ ἰσχυροτέραν φορὰν ἡμῶν, ἀδιαλείπτως ἐστραμμένους πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ὡσὰν πρὸς ἓνα ἰδανικὸν ὑπεράνω ὅλων τῶν ἄλλων, ὅσα μᾶς συνεκίνησαν ἢ ἠδύναντο ἐκάστοτε νὰ μᾶς συγκινήσουν. Αὐτὴ εἶνε ἡ ἔννοια τὴν ὁποίαν διδομεν θεωρητικὰ εἰς τὴν λογίαν παράδοσιν. Ἄλλ' οἱ διανοούμενοι, οἱ ὀνομασθέντες λόγιοι, προφανῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρκεσθοῦν εἰς τὴν μουσικὴν καὶ ἀόριστον αὐτὴν διάθεσιν· ἀνέλαβον νὰ ἐπιδιώξουν καὶ πρακτικὰ τὸν σκοπὸν τῶν ἡναγκάσθησαν ἔτσι μοιραίως νὰ εὕρουν καὶ τὰ μέσα τῆς δράσεως καὶ μίαν ὀρισμένην μέθοδον ἐργασίας. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἔννοιαν ἀντιλαμβανόμεθα πάλιν τὴν λογίαν παράδοσιν ὡς μίαν προσπάθειαν τῶν λογίων, ποὺ ἀπέβλεψε καὶ ἐστηρίχθη ἐν ταῖς πράγμασι πάντως πολὺ καὶ σχεδὸν μονότροπα στοὺς τύπους, ἀπὸ τὴν ἀναβίωσιν τῶν ὁπῶν, θεωρουμένην ὡς πρῶτον βῆμα ἐπιτυχίας, ἐπερίμενε νὰ ἴδῃ δημιουργούμενον ἔδαφος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐνοϊκώτερον, ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ στηρίξῃ καὶ τὰς ὑπολοίπους βλέψεις αὐτῆς.

III

Ἐτσι διεμορφώθη ἡ θεωρία τῆς λογίας παραδόσεως.

Ἐτσι κατεστρώθη εἰς τὴν πρᾶξιν τὸ σχέδιον τῶν λογίων.

Ἐάν τώρα, ἀποβλέποντες πρὸς τὸν δημοτικισμὸν, ζητήσωμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν διάθεσιν ποὺ μᾶς ὑποβάλλει, τὴν θεωρίαν ποὺ μᾶς δίδει ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τὴν μέθοδον ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ὁποίας πρακτικὰ ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἔργου του καὶ ἐάν, πρὸς τοῦτο, ὑποθέσωμεν αὐτὸν πρὸς στιγμὴν ὡς κάτι ριζικὰ καὶ οὐσιαστικὰ ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν, εὐκολον θα ἦτο νὰ ἐπιτύχωμεν ὁπωσδήποτε τοῦ σκοποῦ μας, δίδοντες ἔναντι ἐκείνων τῶν δύο θέσεων—«στροφὴν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ὡσὰν πρὸς τὸ ὕψιστον τῶν ἰδανικῶν» καὶ «ἀναβίωσιν κατὰ πρῶτον καὶ ἐπείγοντα λόγον τῶν τύπων»—οἱ ὁποῖες στηρίζουν τὴν λογίαν παράδοσιν, νέας προτάσεις θετικὰς ἐξ ὀνόματος τοῦ δημοτικισμοῦ· εὐκολον θὰ ἦτο ἔπειτα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡμεῖς θὰ ἀπελευθερώσωμεν καὶ θὰ ἀποκαθάρσωμεν διὰ τοιούτων μέσων θετικῶν, διὰ μιᾶς ζωντανῆς καὶ γονίμου ὑποθέσεως ἐπὶ τῆς ζωῆς τῆς Νεοελλάδος, ὡς διὰ ἰσχυροῦ ἀνέμου, τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα τοῦ ἔθνους, βεβαρυμένον καὶ συγκεχυμένον, ὡς θὰ ἐλέγαμεν, ὑπὸ τῶν ἀσαφῶν συμβόλων καὶ τῶν σκιῶν, τὰς ὁποίας ἔφερεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ λογία παράδοσις.

Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν μέθοδον τῶν λογίων κατ' ἐπανάληψιν καὶ πολυτρόπως κατηγγέλθῃ αὕτη καὶ σχεδὸν ἀνετράπη ὑπὸ τῶν δημοτικιστῶν· μὲ μίαν φωνὴν ὅλοι συμφωνοῦμεν εἰς τοῦτο : ὅτι υπερβολικὴ σημασία ἀπεδόθη στοὺς τύπους· καὶ ὅτι, τέλος πάντων, δὲν εἶνε οἱ τύποι παρὰ ἡ οὐσία ποὺ κάμνει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐπ' αὐτὸν λοιπὸν εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα, εἰς τὴν ἀρνήσιν δηλαδὴ τῆς μεθόδου τῶν λογίων, οἱ μεταρρυθμισταὶ δικαιούνται πάντως νὰ στήσουν τρόπιον νίκης· μίαν ἐπιφύλαξιν, ὅτι δὲν ἠξεύρομεν μέχρι ποίου σημείου χωρίζεται ἡ οὐσία ἀπὸ τὸν τύπον, ἀπὸ τὴν μορφήν, εἶνε προφανῶς ὑποστηρίξιμος· ἄλλη ἐπίσης ἐπιφύλαξις, ὅτι δηλαδὴ

δὲν ἀρκεῖ ἡ ἄρνησις τῶν τύπων, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον μία ἐρμηνεία τῆς οὐσίας χρειάζεται, θὰ ἠμποροῦσε νὰ διατυπωθῇ. Ἐν τούτοις εἵμεθα πλέον ἐγγὺς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἢ ἀνέχμεν τοὺς δημοτικιστὰς νὰ πανηγυρίσουν ἡσυχὸι αὐτὴν τὴν νίκην, τόσῳ μᾶλλον, ὅπου, ζητοῦντες ἀπὸ αὐτοῦ μιά θετικὴ καὶ ξάστερη πρόταση ἐπὶ τῆς οὐσίας, δὲν κάμνομεν τίποτε ὀλιγώτερον παρὰ νὰ τοὺς ζητοῦμε μιά πραγματικὴ ἐρμηνεία τῶν ἐλληνιστικῶν παραδόσεων, ζήτημα ποὺ ἐπιπονώτατα ἀπασχόλησεν ὁλόκληρον τὴν νεωτέραν διανόησιν καὶ ποῦ δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ συζητηθῇ ἐδῶ. Οἱ δημοτικισταὶ ἔαν ὑποτεθῇ ὅτι παραδέχονται κατὰ τ' ἄλλα τὸ περιεχόμενον τῆς λογίας παραδόσεως καὶ διαφωνοῦν ἀπλῶς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μεθόδου, ποὺ ἐχρησιμοποίησαν οἱ λόγιοι, εὐκόλα θὰ δυνηθοῦν νὰ καταστρώσουν μίαν νέαν μέθοδον δρᾶσεως, διὰ τῆς ὁποίας ν' ἀντικαταστήσουν τὸ σχολαστικὸ πρόγραμμα τῆς γραμματικῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ νὰ παρουσιάσουν ἔτσι οὖν τῷ χρόνῳ θετικὴν πρότασιν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου.

Καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν διάθεσιν δι' ἧς κατακυριεύει καὶ πληροὶ ἡμᾶς ἡ λογία παράδοσις καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας διεμορφώθη ἡ θεωρία τῆς στροφῆς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, θεωρουμένην ὡς ἕνα ἰδανικόν, ὅπου εἶνε εἰς τὸν προορισμὸν μας νὰ ὑψωθῶμε κάποτε, ἀργὰ ἢ γρήγορα, τὸ πρᾶγμα καταντᾷ πολὺ πιὸ σοβαρὸ διὰ τὸν δημοτικισμὸν καὶ διὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος καὶ ἄξιον τῆς μεγίστης προσοχῆς ἐκ μέρους μας.

Ὅρμώμενοι πάντοτε ἐκ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ὁ δημοτικισμὸς εἶνε κάτι ριζικὰ καὶ οὐσιαστικὰ ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν καὶ ἐρχόμενοι ἔτσι ἀντιμέτωποι πρὸς τὴν δευτέραν, τὴν θεωρητικὴν θέσιν, ἥτις στηρίζει αὐτὴν καὶ μετ' αὐτῆς ὁλόκληρον τὴν νεοελληνικὴν ψυχολογίαν, αἰσθανόμεθα, ὅχι ἄνευ κάποιας βαθεύσεως ἀνησυχίας, σαλευομένην τὴν μεγάλην πλατυτάτην ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν, ἀδιάφορον ἂν καλῶς ἢ κακῶς, ἐξήσκησεν ἡ παράδοσις αὕτη ἐπάνω εἰς ἡμᾶς· αἰσθανόμεθα δὲ ὅτι δὲν εἶνε ποτὲ ἔργον φρονήσεως ἡ ἄρνησις καὶ ἡ διάσεισις τοῦ κύρους αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἀκόμη δὲν ἔχει ἐντελῶς ὑψωθῇ καὶ σχηματισθῇ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ νέο θετικὸ ἰδανικόν, τόσον μάλιστα μέγα καὶ ἰσχυρὸν ὥστε νὰ καταλάβῃ ὁλόκληρον τὴν θέσιν καὶ νὰ ἀσκήσῃ ἐπαξίως, καὶ ἄνευ κινδύνων γενικοῦ βαθιοῦ ξεχαρβαλώματος, τὸ ὑψηλὸν κύρος τὸ ὁποῖον ἤπλωσεν, ὡς πτέρυγα ἀετοῦ, καὶ ἐκράτησεν ἐπὶ αἰῶνας προστατευτικὰ ἀπάνω ἀπὸ τοὺς δοκιμαζομένους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἢ λογία παράδοσις. Ἐδῶ ἀκριβῶς γίνεται καταφανές, ἀνακλύπον σὲ στιγμὴ μοιραία καὶ ἐπικίνδυνη, τὸ διλήμμα τοῦ δημοτικισμοῦ, ὅτι δηλαδὴ, πέραν καὶ ὑπεράνω τῆς κριτικῆς καὶ τοῦ σχετλιασμοῦ, ὀφείλει νὰ ἐκφρασθῇ θετικά, μὲ δύναμιν, μὲ ἀκεραιότητα καὶ μὲ ἱκανότητα πρακτικῆς ἔμα καὶ θεωρητικῆς προσαρμογῆς εἰς τὸ αἰώνιον ἐλληνικὸν περιβάλλον, ἐν γένει μὲ ζωτικότητα καὶ κύρος τόσον τοῦλάχιστον ὅσον εἶνε καὶ τὸ τῆς ἀντιπάλου θεωρίας, ἣν, ὡς ὑπεθέσαμεν, ἐπιζητεῖ ν' ἀνατρέψῃ.

Ἡ λογία παράδοσις εἶνε προφανῶς πάρα πολὺ μουσικὴ, μουσικοπαθὴς, ἀόριστος, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάλυσιν δὲν μᾶς δίδει κάτι ἀρκετὰ στερεόν, χειροποιαστό, ἀπολλωνιακόν· ὑποχωροῦσα ἀπὸ ὑποθέσεως εἰς ὑπόθεσιν καὶ ἀπὸ ἐλπίδος εἰς ἐλπίδα πηγαίνει καὶ χάνεται σχεδὸν εἰς τὸ ἄπειρον· διαγράφει ἐν τούτοις μίαν κατεύθυνσιν, ὅτι ἐκεῖ κάπου ὑπάρχει κάτι, κάτι ποὺ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὸ παρελθόν καὶ ἐλπίδα διὰ τὸ μέλλον, καταφυγὴν εἰς τὴν ὥραν τῶν κινδύνων, τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τῶν ἀδυναμιῶν. Δὲν εἶνε δὲ ἐξ ἄλλου ἀρκετὸν διὰ τὸν δημοτικισμὸν νὰ μᾶς δείξῃ ἀπλῶς ἄλλην κατεύθυνσιν χωρὶς συνάμα νὰ ἀνάψῃ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔστω καὶ ἕνα μικρὸ ὁδηγητικὸ φῶς, μίαν ἀνταύγειαν, ἀπὸ τὸν ὄρθρον τῆς ἀναγεννήσεως τὴν ὁποίαν προοιωνίζεται.

Ἐάν λοιπὸν ὁ δημοτικισμὸς εἶνε πράγματι ριζικὰ καὶ οὐσιαστικὰ κάτι ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν, καὶ ἔαν μάλιστα εὐρίσκει ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοῦτο ἀδιακόπως, ἐξ ἴσου ριζικὰ καὶ οὐσιαστικὰ, εἶνε ἀνάγκη νὰ μᾶς δώσῃ νὰ ἐννοήσωμεν ὅχι πῶς ἀντιλαμβάνεται διάφορα ζητήματα λεπτομερειακὰ, ἀλλὰ, αὐτὸ τοῦτο,

πῶς ἀντιλαμβάνεται βαθύτερα τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριότητος πρὸς τὴν ὁποῖαν ζητεῖ νὰ μᾶς ἐγείρη, τόσο δὲ μᾶλλον ὀφείλει νὰ δώκῃ ἀπάντησιν εἰς τοῦτο, καθ' ὅσον ἡ λογία παράδοσις δὲν λείπει ὁλότελα ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ὁδηγῇ, ἔστω καὶ πάρα πολὺ ἐπίπονα καὶ ἐπικίνδυνα, μὲ πολλὰς διαισθήσεις, παραισθήσεις καὶ ὑστερισμοὺς ὁμολογουμένως, ἀλλὰ μᾶς ὁδηγεῖ κάπου καὶ, ὅσον καὶ ἂν δὲν μᾶς δίδει πραγματικά, μᾶς κάμνει τοῦλάχιστον νὰ ὑποθέτωμεν καὶ νὰ πιστεύωμεν ὅτι κρατοῦμεν κάτι εἰς χεῖρας μας. Πλὴν εἰς τὴν ἀνάγκην αὐτὴν δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος κανεῖς.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶνε, ὥς ὑπεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν, κάτι ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν, ἂν εἶνε μᾶλλον τὸ ἴδιον κατ' οὐσίαν πρᾶγμα μ' ἐκείνην· ἂν δηλαδὴ σκεφθῶμεν, ὅτι, ἐνὸς ὄντος τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς μενόντων πάντοτε ἀμεταβλήτων εἰς τὰς περὶ τὸ Αἰγαῖον χώρας, καὶ τὸ ἑλληνιστικὸ Ἰδανικὸ τῆς ζωῆς κατὰ φυσικὸν λόγον μένει πάντοτε τὸ ἴδιο· καὶ ἂν συνεπῶς θεωρήσωμεν τὸν δημοτικισμὸν ὥς μίαν προσπάθειαν τείνουσαν, ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτῆς ἀναλύσει, νὰ ἐρμηνεύσῃ, νὰ παρουσιάσῃ, νὰ ἐμφανίσῃ ἐπάνω εἰς ἔργα θετικά, εἰς ἔργα ζωῆς καὶ πολιτισμοῦ, τὸ ἑλληνιστικὸ αὐτὸ Ἰδανικόν, τείνουσαν δηλαδὴ εἰς τὸν αὐτὸν εἰς ὃν καὶ ἡ λογία παράδοσις σκοπὸν—πάλιν τὸ περιεχόμενον δὲν καθορίζεται θετικά, πάλιν τὸ πρόβλημά του δὲν ἐλαττώνεται εἰς σοβαρότητα καὶ εἰς δυσχερείας, δηλαδὴ τὸ νὰ δώκῃ μίαν θετικὴν πρότασιν ἐπὶ τῆς ζωῆς, διότι ἴσια - ἴσια αὐτοῦ ἐσκόνταψαν καὶ οἱ λόγοι, τόσο ὥστε τίποτα σαφές δὲν ἡμπόρεσαν νὰ δώκουν, σαφές ὅσον θὰ ἐχρειάζετο διὰ νὰ στηριχθῇ ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἀναγέννησις.

Καὶ διὰ τοῦτο λέγω, ὅτι, ὅπως μὲ τὴν πρώτην ὑπόθεσίν μας δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὀρίσωμεν τὴν βαθύτεραν ἔννοιαν καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ δημοτικισμοῦ θετικά, ἔτσι καὶ μὲ τὴν δευτέραν εἰς τὴν ἰδίαν περίπτωσιν ἀδυναμίαν κατελήξαμεν.

Ἡ ἀδυναμία αὕτη ἀπέβη ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἀνυπερέβλητος διὰ τοὺς λογίους. Δὲν νομίζω ὅμως ὅτι δύνανται οἱ δημοτικισταί, ἐπωφελοῦμενοι τοῦ καταφανοῦς αὐτοῦ γεγονότος, νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῆς λογίας παραδόσεως, φθείροντες οὕτω τὸ κύρος ὅχι μόνον ἐκείνης, ἥτις, καὶ ἂν δὲν ἔδωκε λύσεις τελικάς καὶ ἂν δὲν ἔφερε τὴν ἀναγέννησιν, συνεκράτησεν ὅμως ἐπὶ μακρὸν καὶ ὑπὸ συνθήκας δυσχερεστάτας τὴν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ κύρος τοῦ δημοτικισμοῦ, ὅστις, παρὰ τὴν ἀρνητικὴν αὐτὴν πολεμικὴν, ἥτις τὸν ἐκτρέπει τοῦ πραγματικοῦ προορισμοῦ του, ὀφείλει νὰ δώκῃ μᾶλλον μίαν θετικὴν ἐρμηνείαν τοῦ βαθύτερου δυναμικοῦ του, ἐρμηνείαν μέλλουσιν νὰ καταστήθῃ βάσις ἀληθινὴ εἰς τὸν ἐλπιζόμενον νεοελληνικὸν πολιτισμὸν.

IV

Δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὥς ἐδείχθη διὰ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων, νὰ δώσωμεν τὴν ὀριστικὴν θετικὴν πρότασιν ἐκ μέρους τοῦ δημοτικισμοῦ. Δυνάμεθα ὅμως ἐκ μέρους καὶ διὰ λογαριασμὸν αὐτοῦ νὰ φανῶμεν ὑψηλόφρονες καὶ εἰλικρινεῖς ἐπάνω εἰς ἄλλα δευτερεύοντα ζητήματα καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὸ ζήτημα τῆς θέσεως, τὴν ὁποῖαν οἱ δημοτικισταί πρέπει νὰ λάβουν ἀπέναντι τῆς λογίας παραδόσεως, ἀπέναντι δηλαδὴ τῆς παρούσης πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους, ποτισμένου ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀπὸ τὰ Ἰδανικά τὰ ὁποῖα ἐξησφάλισεν εἰς αὐτὸ ἡ παράδοσις αὕτη.—Ἐάν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ριζικὸν ἐκεῖνο πρῶτον ἐρώτημα ἐπὶ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἢ ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἀδυναμία δίδει ὅπλα παντοειδῆ εἰς τὴν κριτικὴν, δυνάμεθα ὅμως, ἀντὶ νὰ περιπλέκωμεν ἔτι μᾶλλον τὰ πράγματα, παρὰσύροντες ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν νεότητα εἰς ἐπικινδύνους ἀρνήσεις, νὰ κάμωμεν μᾶλλον συντηρητικὴν κριτικὴν καὶ ν' ἀποκαταστήσωμεν σαφήνειαν ὅσον τὸ δυνατόν σταθερωτέραν ἐπὶ τῶν ἐπιμάχων ζητημάτων, εἰς τρόπον ὥστε ἄλλος, κάλλιον παρεσκευασμένος, νὰ δυνηθῇ νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω.

V

Εἶνε ἐπάναγκες, πρὶν ἢ υἱοθετήσωμεν καὶ ἐνισχύσωμεν τὴν τακτικὴν τοῦ ὑποσκάπτειν τὴν λογίαν παράδοσιν, νὰ μελετήσωμεν εὐρύτερα καὶ ἀντικειμενικώτερα τὰ κατ' αὐτήν.

VI

Ἄς συγκεντρώσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὴν κυρίαν, τὴν θετικὴν, πρότασιν εἰς τὴν ὁποίαν κορυφοῦται ἡ λογία παράδοσις «στροφὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, σὺν σὲ ἰδανικὸ ὕψηλό . . . ».

Ἐν πρώτοις γιὰ τοὺς λαοὺς, ποὺμποροῦν νὰ πιστεύουν, τίποτε δὲν εἶνε παρελθόν, καθὼς θὰ ἔλεγε κανεὶς γιὰ τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ τῆς ἀρχαιότητος· πᾶν ὅτι οἱ λαοὶ αὐτοὶ πιστεύουν εἶνε ἐξ ὁλοκλήρου παρόν, εἶνε ἐξ ὁλοκλήρου μέλλον. Ἀλλὰ, θὰ μοῦ ἀντέλεγε κανεὶς, εἶνε αὐτὴ ἡ τόσον συγκεχυμένη ἐποπτεία μας ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος ἄξια νὰ γίνῃ ἀντικείμενον πίστεως ἑνὸς λαοῦ καὶ νὰ ὑψωθῇ σὲ ἰδανικόν; Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις ἐδῶ εἶνε προφανής, διότι δὲν πρόκειται γιὰ κάτι ποὺ κάμνομεν τώρα, πρόκειται γιὰ ἕνα καθεστῶς ποὺ εὐρήκαμε· νομίζω δέ, ὅτι δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ νὰ θέσουν ἐν ἐμφιβόλῳ τὴν ἀξίαν τῆς πατροπαράδοτου διαθέσεως τῶν πρὸς τὴ ζωὴ τόσο ριζικὰ καὶ νὰ ἀποστρέψουν οἱ νεώτεροι Ἕλληνας τὰ βλέμματά τους ἀπὸ τὴν κατεύθυνσιν, ὅπου ἔως τώρα τὰ ἐκράτησαν, ἀπὸ μοιραίαν ἱστορικὴν ἀνάγκη, ἡ ὁποία ἀκόμη δὲν ἐκορέσθη ποσῶς, καρφωμένα τόσοις αἰῶνες καὶ ἀπ' ὅπου ἦντλησαν ὅλη τὴ δύναμι ποὺ τοὺς ἐχρειάσθηκε κάθε φορὰ γιὰ ν' ἀνθέξουν ἔως σήμερα καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν πίστι πρῶτ' ἀπ' ὅλα στὸν ἑαυτὸ τους, τὴν αἰσιοδοξίαν τους, τὴν ἠθικὴν, φρονηματικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀκεραιότητά τους. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος τοιοῦτος οὔτε διὰ τοὺς διανοομένους, οὔτε διὰ τὰς μάζας. Μάλιστα οἱ διανοούμενοι εὐθὺς ὡς ἤβελον ἀρχίσει νὰ σκέπτονται πραγματικά, εὐθὺς δηλαδὴ ὡς ἤβελον ἀρχίσει νὰ πραγματοποιοῦν ἕνα ἐκ τῶν σπουδαιότερων χαρακτήρων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, μίαν ἀκεραίαν ὑψηλὴν φωτεινὴν διανοητικότητα, τὴν ἰδίαν στιγμὴν αὐτὴν θ' ἀντιληφθοῦν ὁποῖον μέγα στήριγμα ἀποτελεῖ διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ ἡ κληρονομία τῶν ἀρχαίων.

Πάντως αὐτὴ ἡ διάθεσις καὶ ἂν δὲν ὠφέλησε γενικὰ ὅλους, δὲν ἐβλάψε ὅμως τὸν λαόν. Ἄν ἡ ἀναγέννησις δὲν ἦλθε, τοῦτο ἔγινε, διότι δὲν ἐνεφάνησαν ἀρκούντως ἀνώτεροι προσωπικότητες· καὶ διότι ἔλειψαν ἔτι μάλλον ἄλλα στοιχεῖα ἀπαραίτητα εἰς τὴν δημιουργίαν πολιτισμοῦ· ἔλειψε ὁ φωτισμός ἐπὶ τῶν τεχνικῶν ζητημάτων, τῶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν δεδομένων· ἔλειψαν τὰ μέσα καὶ τὰ ἐφόδια, ποὺ δίδουν οἱ ἐπιστῆμες σήμερα ὡς ὅπλα εἰς τοὺς λαοὺς· ἔλειψε μία ὀργάνωσις τῶν ὀλικῶν μέσων, ἀπὸ τῆς ὁποίας, ἐὰν ὑπῆρχε, ὡς ἀπὸ ἐπιπέδου στερεοῦ καὶ εὐνοϊκοῦ, θὰ ἠμπορούσαμε νὰ ἀποβλέψωμε μὲ μεγαλυτέραν διαύγεια, δύναμι καὶ εὐστάθεια καὶ πρὸς τὸ περὶ ἀρχαιότητος ἰδανικὸ μας καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους σκοποὺς, ὅσους θὰ καθώριζον δι' ἡμᾶς αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς.

Οὔτε ὑπάρχει ἐξ ἄλλου κανένα ἀδιαχώρητον, καμμία ἀσυμβίβαστος ἀντινομία μετὰξὺ ἑνὸς τοιοῦτου σεμνοῦ καὶ λογικοῦ ρεαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῶν ἄλλων θὰ ἐπεδίωκε καὶ θὰ ἐπετύγχανε πολὺ ἐνωρίτερα καὶ ἀσφαλέστερα τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ γλωσσικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὀργάνου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δημοτικῆς, καὶ τῆς θεωρητικῆς ἐλληνιστικῆς ἀντιλήψεως ἐπὶ τῆς ζωῆς, τῆς ὁποίας ἐπίσημος φορεὺς διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν ἡ λογία παράδοσις.

Κι' ἔπειτα ὁ λαὸς ἀποδέχεται πολλάκις καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ πιὸ ἀνομοιογενῆ ὀλικά καὶ ἰδεολογικά δυναμικά μέσα στὴ ζωὴ του, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν λογικὴν ἐπ' αὐτῶν ἀντίληψιν, φαίνονται νὰ εἶνε ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα· ὁ λαὸς δὲν ἀποκρούει παρὰ ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀντιζωικά καὶ ἐντελῶς ἐνάντια στὴ θεμελιώδη αἰσθητικὴ του καὶ ὅχι ἀπλῶς στὴ λογικὴ του. Κι' ἀκόμη καὶ τοῦτο προσθέτω, ὅτι ἡ λαϊκὴ ψυχολογία δὲν εἶνε ποτὲ δυνατόν νὰ συστηματοποιηθῇ

καί νά διαφωτισθῇ ἅπᾶν εἰς ἓνα ἐπιστημονικό σχέδιο, ὅσονδῆποτε τέλεια καί ἂν εἶνε ἐπεξεργασμένο, καθὼς φαίνεται νά πιστεύουν οἱ ἀντιλαμβάνόμενοι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δημοτικισμοῦ ὡς μίαν ἀπόδειξιν γεωμετρικοῦ θεωρήματος καί οἱ ὅποιοι μᾶς βεβαιώνουν ὅτι ὁ λαὸς θὰ ἔλθῃ μὲ τὸ μέρος μας, ὅταν φωτισθῇ ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης.

VII

Ἡ βάσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας κινῶ τὴν σκέψιν μου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς στάσεως ποῦ πρέπει νά τηρήσουν οἱ δημοτικισταὶ ἀπέναντι τῆς λογίας παραδόσεως, εἶνε καθαρῶς συντηρητική.

Ἀπᾶν δὲ σ' αὐτὴ τῇ συντηρητικῇ βάσει θὰ εἶχα νά διατυπώσω καὶ τὴν ἐξῆς γενικώτερη παρατήρησι σχετικῇ μὲ τὴν ἄποψιν ποῦ δίδει ἡ ἑλληνιστικὴ ἰδεολογία πρὸς τὰ κοινωνικά καὶ πολιτικά ζητήματα, ὅτι δηλαδή δύο θεωρίαι ὑπάρχουν σήμερα πραγματικά στὴ ζωῇ, ἡ σοσιαλιστικὴ καὶ ἡ ἑλληνιστικὴ· ἡ μὲν πρώτη, ἐμφανισθεῖσα κυρίως ὡς πρακτικὴ καὶ οἰκονομικὴ, ἔφθασε κατὰ μικρὸν ν' ἀντιμετωπίσῃ, ὡς ἐμπειρικὴ συλλογιστικὴ μέθοδος, ὀλὸκληρῇ τὴν ἱστορίαν, τὴν ὅποیان ἡρμήνευσεν καὶ ἀνεπαρέστησεν κατὰ ἴδιον τρόπον· ἔφθασε δὲ εἰς σαφεῖς αἰσθητικούς καὶ κοινωνικοὺς ὁρισμοὺς, ὑποσχομένη ἴσους ὅρους ζωῆς, παγκοσμίαν ἀδελφοσύνην, κατάλυσιν τῆς πάλης τῶν τάξεων, ἰδεατὴν δικαιοσύνην καὶ ἰσορροπίαν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, ἰσορροπίαν τὴν ὅποیان ἐλπίζει νά ἐπιτύχῃ, ἀληθινὰ ὄχι καλλιέργουσα καὶ ἀναπτύσσουσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀτόμων τὸ αὐτόματον αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας δικαιοσύνης ἀλλὰ καθυποτάσσουσα ἅπαξ διὰ παντὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ὁμαδικὴν πειθαρχίαν ποῦ ὑπαγορεύουν αἱ ἀνάγκαι καὶ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐκμνησνέζουσα, κόπτουσα σύρριζα, τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν.

Ἡ ἑλληνιστικὴ πάλιν θεωρία, ἡ πρὸ ἀνθρώπινη σχετικῶς, ἔχει τοῦτο κυρίως τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι, χωρὶς νά διατυπώσῃ ἀπαγορεύσεις καὶ ἐπιφυλάξεις εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν καὶ τῶν καθέκαστα κοινωνικῶν τάξεων, χωρὶς ν' ἀποκρούῃ ποσῶς τὸ μέτρον τῶν οἰκονομικῶν ἐπαναστάσεων, ἐξασφαλίζει πάντοτε ὑπεράνω ὅλων τῶν μοιραίων αὐτῶν διαγκωνισμῶν, μίαν διαυγῇ καὶ ἀστείρευτον πηγὴν αἰσιοδοξίας καὶ φρονήματος ὕψηλου Ἰσίου - Ἰσίου δι' ἓνα ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων χωριστά, ἐπιτρέπουσα καὶ εὐνοοῦσα τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἐξαίρουσα μάλιστα τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἀνομοιομορφίαν μέσα στὴ ζωῇ· ἡ ποικιλία αὕτη καὶ ὁ πλοῦτος τῶν ἀντιθέσεων εἶνε τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις ἡδυνήθησαν πάντοτε καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν οἱ Ἕλληνες νά συνθέσουν ἁρμονικά καὶ ἐλεύθερα τὸ νόημα τῆς ἀβιάστου ποῦ ὑπῆρξε ποτὲ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς πειθαρχίας, ὅπου ὑπετάχθησαν σχεδὸν αὐτόματα καὶ φυσικά, χωρὶς τὴν παρεμβολὴν κανενὸς τόσο μονοτρόπου, δογματικοῦ, τυραννικοῦ ἀντιανθρωπιστικοῦ ἰδανικοῦ, ὅπως λ. χ. ἡ μονοκόμματὴ ἀδιατάρακτὴ ἰδεατὴ ἰσότης ἢ δικαιοσύνη, τὴν ὅποیان εὐαγγελίζονται οἱ νεώτεροι κοινωνικοὶ μεταρρυθμισταί.

Ἡ μὲν πρώτη ἐκ τῶν θεωριῶν τούτων, πηγάζουσα κατ' οὐσίαν ἀπὸ μίαν διάθεσιν ἀρνητικὴν μέσα στὴ ζωῇ, ἀπὸ τὸν φόβον τῆς κινήσεως καὶ τῆς πρωτοβουλίας, δύσπιστος πρὸς τὸ αὐτόματον ἁρμονικὸν κοινωνικὸν ἔνστικτον τοῦ ἀνθρώπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ πραγματικὴ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κοινωνία, ὑπερβάλλει καὶ μεγαλοποιεῖ τόσο τὸ ἐνδεχόμενον τοῦ κακοῦ, ὥστε τὰ μέτρα τὰ ὅποια προτείνει κατὰ τοῦ ἐνδεχομένου τούτου, τόσο εἶνε δύσκαμπτα καὶ βαρβαρικά καὶ μετὰ τοσαύτης βαναυσότητος μέλλουν νά ἐπιφέρωνται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὥστε θὰ εἶνε ἐπόμενο νά καταπνίξουν αὐτήν. Ἡ θεωρία αὕτη, ἡ τόσο δογματικὴ καὶ κανονιστικὴ, σημαίνει ὑποχώρησιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ποῦ φέρει εἰς τὸν πρόδοον τῆς ἀνθρωπότητος· φαίνεται ὡς νά ἐσεδιάσθη εἰς στιγμὴν ἐσχάτης ὑστερικῆς ἀπελπισίας· ἀπαιεῖ τῇ ἀληθείᾳ τὸν κάματον τῆς ἀνθρωπότητος καί, καθὼς διαρκῶς καταπονεῖται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, φαίνεται ὡς νά συμβολίζῃ τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς τὴν μᾶλλον

ἐγγύς πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐξαφάνισιν αὐτῆς. Εἶνε γνωστὸν ἄλλως πῶς ἡ θεωρία αὕτη προήλθεν ὡς ἀντίδρασις βαθιὰ καὶ θανάσιμη τόσον ὅσον βαθιὰ καὶ θανάσιμη ἦταν καὶ ἡ ταπεινώσις καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις, εἰς ἣν ἔρριψε τὴν μεγάλην μᾶζαν τῶν προλεταρίων ὁ δυτικός πολιτισμός.

Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν, ἀποκρούουσα κάθε πειθαρχίαν ἐκ τῶν ἔξω ἐπιφερομένην, ἐπεξεργασμένην συστηματικὰ καὶ λογικὰ, ἀποκρούουσα κάθε δόγμα καὶ κάθε ἀσφάλειαν καὶ δικαιοσύνην βεβαίαν ἐκ τῶν προτέρων, ἐμφορεῖται ἀπὸ ὑψηλὴν ἐμπιστοσύνην καὶ πεποίθησιν εἰς τὴν συνθετικὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἁρμονικότητα τοῦ κοινωνικοῦ ἐνστίκτου τοῦ ἀνθρώπου, ἐμφορεῖται ἀπὸ ἐμπιστοσύνην τοιαύτην, ὥστε, ὑποβάλλουσα ἅπαξ αὐτῷ τὴν ὑψηλὴν ἡδονὴν τῆς φιλοτιμίας καὶ τῆς κοινωνικῆς δόξης καὶ τὴν ἀκαταμάχητον γοητείαν τῆς ἀπλότητος, τῆς εὐπρεπείας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀφήνει ἔπειτα εἰς τὴν διάθεσίν του ἀνοικτὸν ὁλόκληρον τὸ στάδιον τῆς δράσεως καὶ τῆς ἐλπίδος, ἄνευ οὐδενὸς ἐκ τῶν προτέρων καθορισμένου λεπτομερειακοῦ κανονιστικοῦ περιορισμοῦ. Ἐν συνόλῳ εἰς τὸ ἐξῆς ἔγκειται ἡ οὐσία τῆς θεωρίας ταύτης : ἀφ' ἑνὸς δὲν εἶδε ποτὲ μὲ διάθεσιν γνησίως ἀρνητικὴν τὸ ἐνδεχόμενον ὑπεροχῆς μιᾶς τῶν δυνάμεων ποῦ συναρπάζουν τὸ κοινωνικὸ ἔνστικτο, εἶτε γενικῶς ἑνὸς τῶν παραγόντων ποῦ συνιστοῦν τὴν κοινωνικὴν ἰσορροπία καὶ κοινωνικὴν πειθαρχία ἀπέναντι τῶν ἄλλων· αἱ ἑλληνικαὶ Ἀθῆναι ὄχι ἀχθόμεναι ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπιχαρίτως ἐβάστασαν ἐπὶ μακρότατον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Περικλῆ· μέχρις ἑνὸς σημείου παρηκολούθησαν ταύτην ἀγαλλόμεναι πανδημεῖ, διότι ἴσια - ἴσια καθένας ἐκ τῶν πολιτῶν, εὐθὺς ἀντικατοπτριζόμενος εἰς τὴν δόξαν ἐκείνου, εὗρισκεν ἐν αὐτῷ λόγους ἐξάρσεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἰδικῆς του ὠραιότητος· ἐπλατύνθησαν καὶ ἐμεγαλύνθησαν παράλληλα καὶ δὲν ἐδυστρέπησαν παρὰ μόνον εἰς ὅσας περιστάσεις, τὸ ἀνοιγμα τοῦ τόξου, ὑπερβαῖνον τὴν γνησίαν ἀνθρωπιστικὴν εὐγενεῖ· καμπύλην, ἐπήγαινε νὰ ἐκτροχιασθῇ πρὸς τὸ ὑπερμέγεθος καὶ τὸ βαρβαρικόν. Ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τοῦ ἐνδεχομένου ἑνὸς τοιούτου ἐκτροχιασμοῦ, μιᾶς οἰασθήποτε ὑπερεπεκτάσεως ἑνὸς τῶν παραγόντων τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας εἰς βάρος τῶν ἄλλων, ἡ ἑλληνιστικὴ θεωρία δὲν εὐρίσκει ἄξιον ν' ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ ὀχυρώσῃ ἐκ τῶν προτέρων τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ κατὰ ἑνὸς τοιούτου κακοῦ· διότι φέρει ἐν ἑαυτῇ καὶ ὑποβάλλει συνεχῶς μίαν ὑψηλὴν κατ' ἐξοχὴν μορφωτικὴν βεβαιότητα, ὅτι εἰς κάθε στιγμὴν χρόνου ἡ ἀντίδρασις τῶν ἄλλων ἐκείνων παραγόντων θὰ εἶνε ἀκριβῶς τόση καὶ τοιαύτη ὅση ἀκριβῶς χρειάζεται διὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἁμέσως ἡ πραγματικὴ ζωταντὴ ἁρμονία.

Ἐξω τῶν ἐκνευριστικῶν λεπτομερειῶν, ἐνόμιον τῶν ὁποίων, ὅταν δὲν ἔχη ἀνάλογον ἀντοχὴ διὰ νὰ τὰς ἀντιμετωπίσῃ, ὁ νοῦς στενεύει καὶ μικραίνει, ἐὰν ἀποβλέψωμεν πλατῆ καὶ ἐν συνόλῳ πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν θεωρίαν, ἀπὸ τῆς ἀφετηρίας της ἕως τῶν ἐσχάτων συνεπειῶν της, θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ βεβαιώσωμεν ἀσφαλῶς ἐν τῶν κυρίων ψυχολογικῶν γνωρισμάτων, τὰ ὁποῖα τὴν χαρακτηρίζουν. Θὰ ἴδωμεν καθαρά, ὅτι ἡ μυστικοπαθὴς καὶ ἄξεστος ἅμα ὁρμὴ πρὸς τὸ ὑπερμέγεθος, τὸ ὑπερβατικόν, τὸ ὑπερανθρώπινον, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται κατὰ περιόδους εἰς τὴν ἱστορίαν, μὲ τὴν ἐβραϊκὴν βίβλον, μὲ τὸ ρωμαϊκὸν κολοσσαῖον, μὲ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, μὲ τὴν μονοθεϊστικὴν παντοκρατορίαν, μὲ τὴν ἀπόλυτον πολιτικὴν μοναρχίαν, μὲ τὴν ἰδανικὴν δικαιοπολίτειαν καὶ ἡ ὁποία δὲν ἱκανοποιεῖται παρὰ μὲ τὴν σύλληψιν ἑνὸς παγίου, ἀσυζητήτου, ἀσφαλοῦς, ἀποπετρωμένου ἰδανικοῦ, τοιούτου ὥστε κάτω ἀπὸ τὸ, ἀδιάσειστον ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων, βάρος του νὰ τὴν δαμάσῃ ὁλότελα καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ τῶν ἀδυσωπῆτων ἀνησυχιῶν της, ἡ ὁποία αὕτη, φυσικὴ εἰς τὰς βαρβαρικές, ἀκατεργάστους καὶ ἀντιελληνικάς διανοάς, ἐνυπάρχει ἐπίσης, ὡς κυρίᾳ ἴσια - ἴσια οἰκοδομητικὴ συνθετικὴ δύναμις μεταξὺ τῶν ἰδεολογικῶν στοιχείων καὶ τῶν οἰκονομικῶν ὁρῶν, ἐκ τῆς συμβολῆς τῶν ὁποίων διεμορφώθη ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία. Ἡ παγκόσμια σοσιαλιστικὴ πολιτεία εἶνε ἕνα μεγαθύριον, ἕνα ἀνισόρροπο πνευματικὸ κατασκευάσμα, ποῦ, ἐνῶ καθόλου δὲν θὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα θεωρουμένην ὡς σύνολον ἢ κατὰ μεγάλας μά-

ζας, θ' αποβή αντιθέτως τὸ πλέον ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν τῶν ἀτόμων. Ἡ ἐπίμονη ὀνειροπόλησις παγκόσμιας συστηματικῆς εἰρήνης εἶνε ἔνδειξις δυσπιστίας τῆς ἀνθρωπότητος στὸν ἑαυτὸ της. Ὅταν τοιαῦτα ὑποθέσεις, ὡς τεράστια πνευματικά ὄπλα, ἀπέβησαν ἀναγκαῖαι διὰ νὰ συγκρατήσουν εἰς τὰ φυσικά της ὅρια τὴν ἀναλογία τοῦ κακοῦ, ποῦ ἀπὸ βιολογικὴ ἀνάγκη ἔνυπαρχει στὸν ἄνθρωπον καὶ στὴν κοινωνία, τοῦτο εἶνε ἤδη μιὰ ἀπόδειξις ὅτι τὸ κακὸν αὐτὸ τόσο πολὺ δυσανάλογα ἐπληθύνθη, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ εἰποῦμε ὅτι ἡ δηλητηρίασις εἶνε πλήρης καὶ ὅτι ἡ ἀποσύνθεσις δὲν ἔμπορει νὰ ἐμποδισθῇ ἐφεξῆς. Ἡ δογματικὴ ὀργάνωσις τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης εἶναι μία πρότασις, ποῦ φέρνει εἰς τὸν νοῦν ἐκείνον τὸν νευρασθενικὸν χότζα ὁ ὁποῖος, φοβούμενος μήπως, θυμωμένος ποτὲ ἀπὸ καμμίαν ἰδιοτροπίαν τῆς γυναικὸς του, ἀφήκῃ αἰφνης τὸ σπίτι του καὶ φύγῃ, περιέβαλε μὲ βαρὺν κλοιὸν τὸν λαϊμὸ του καὶ ἐδέθη εἰς τὴν αὐλήν του, διὰ νὰ δέχεται ἔτσι, ἀσφαλῆς ἀπὸ ἐπικινδύνων συνεπειῶν, ὅλες τὶς κατραπακιές τῆς φοβερᾶς συζύγου του.

Τοῦναντίον, ὅλως τοῦναντίον, μέσα εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον κύκλον τῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς ἀπόψεων, τὰς ὁποίας μᾶς δίδει ἡ ἐλληνιστικὴ ἰδεολογία, ὁ ἄνθρωπος, ἀποβλέποντας πρὸς τὸν ἑαυτὸν του ὡσὰν εἰς ἕνα, εἰς κάθε στιγμὴν χρόνου, ζωντανὸν σύμβολον, ὡσὰν εἰς μίαν προσωποποίησιν, τῆς ἁρμονίας τῆς κοινωνικότητος καὶ τῆς πραγματικῆς ζωικῆς αἰσθητικῆς δικαιοσύνης, δὲν αἰσθάνεται ποτὲ τὴν ἀνάγκην νὰ δημιουργήσῃ ἐξωτερικὰ νεκρὰ σηρίγματα, ἀρραβῶνας τρόπον τινὰ ἀσφαλείας δι' ἐνδεχομένην στιγμὴν ἀδυναμίας, ἀμφιβολίας ἢ οἰασθήποτε ἀποσυνθετικῆς κρίσεως. Μέσα εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον κύκλον τῶν ἀντιλήψεων, ὅπου ἡ ἐλληνιστικὴ ἰδεολογία ἀκτινοβολεῖ πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν ἅμα τῆς ζωῆς, ὑπάρχουν, αὐτόματοι, ὅλαι αἱ ἐγγυήσεις αἱ ἀναγκαῖαι διὰ τοὺς σχετικῶς ἀδυνάτους καὶ ὅλοι οἱ ἀνηφορικοὶ ὕψηλοι δρόμοι διὰ πᾶσαν εὐθείαν κοινωνικὴν φιλοδοξίαν καὶ τόλμην.

Ἄπ' αὐτῆς τῆς βάσεως ἀποβλέποντες πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐννοοῦμεν πολὺ καλὰ διατὶ οἱ Ἕλληνες, ἐνῶ ἐγέμισαν τὸν κόσμον μὲ ἔργα τέχνης, ἔργα ἀνταποκρινόμενα εἰς ἀνάγκας αἰσθητικὰς καὶ πνευματικὰς, ἀπηξίωσαν πάντοτε νὰ κοπιᾶσουν διὰ νὰ κάμουν χάρτας καταστατικούς, συστήματα καὶ δόγματα μὲ ἀξιῶσεις αἰωνιότητος ἢ ἠσθάνοντο πάντοτε τὴν κοινωνικότητά των τόσο ἰσόρροπον, ἀκεραίαν καὶ ὑγιᾶ καὶ εἶχον τόσῃν πεποίθησιν εἰς τὴν ζωικὴν των ἱκανότητα (1), ὥστε δὲν εὗρισκαν κανένα λόγον νὰ λάβουν μέτρα ἀσφαλείας διὰ τὴν αὖριον, δημιουργοῦντες θεσμοὺς ὑπεράγαν παγίους καὶ συγκατατιθέμενοι εἰς ἀντιλήψεις στενὰς καὶ κλειστάς, εἰς τὰς ὁποίας ἄλλοι λαοί, χάριν κάποιας ὑποθετικῆς ἀσφαλείας, ὡς εἰς ἀκόρεστον καταβόθραν, ἐβυσσάσαν ἐκ τῶν προτέρων ἐκείνο τὸ πρᾶγμα ποῦ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, δηλαδὴ τὴν πραγματικὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κίνησιν. Ἀληθινὴ δουλεία δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἐν Ἑλλάδι· διάκρισις τάξεων, ὡς ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Εὐρώπῃ, εἶνε ἄγνωστος ἐδῶ· καὶ ὁ βαρὺς πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῶν νεωτέρων χρόνων, μέσα εἰς τοὺς δυσκινήτους τροχοὺς τοῦ ὁποίου εὗρηκαν τόπον νὰ καλυφθοῦν ὀλόκληροι συμμορίαι κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ληστοπειρατῶν, εἶνε ἐξ ἴσου ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τίποτε δὲν ἐπρόφθανε ν' ἀκίνητήσῃ ἐπὶ μακρόν, νὰ μouxλιάσῃ καὶ νὰ ρίψῃ μονίμους σκιὰς τὸ πᾶν ὥφειλεν ἀενάως, χωρὶς ἀποσύνθεσιν καὶ ἀναρχίαν, ν' ἀναβαπτίζεται εἰς τὸ φῶς καὶ ν' ἀναδοκιμάζεται εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸ κριτήριον τῆς κοινωνικῆς του ἀξίας, πρακτικῆς ὠφελιμότητος καὶ ἁρμονικότητος αἰσθητικῆς. Κάθε τι, τὸ ὁποῖον εἶτε ἐπήγαινε δυσαναλόγως ἐμπρός, εἶτε ἔμενε δυσαναλόγως ὀπίσω, τὸ ὁποῖον συνεπῶς ἀπετέλει κίνδυνον ἐκτροχιασμοῦ ἢ ἱσαρίλας, ἐξεβάλλετο καὶ ἀπερρίπτετο ἀνεπιφυλάκτως. Ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων ἔχει τοῦτο κυρίως τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ὑπῆρξε πάντοτε κατ' ἐξοχὴν ρευστὴ καὶ παλμώδης, κατ' ἐξοχὴν ζωντανὴ καὶ ἀνθρώπινη. Τοῦτο βεβαίως ἡμπόδισε τὴν δημιουργίαν μονίμων μεγάλων κρατῶν καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα πολλάκις ἀπώλειαν μερικῶν ἐλευθεριῶν· πλην τὸ νόημα τῆς ζωῆς κατ' οὐσίαν, καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν δουλείαν, οὐδέποτε ἡλαττώθη.

διότι μέσα εις τὸν γνώριμον, ἀκαταδούλωτον καὶ πάντοτε τὸν ἴδιον ὀρίζοντα τῆς κοινότητος ἡ ζωὴ ἐβρομβοῦσεν ἀδιαλείπτως καὶ διετήρησε παλμὸν ἀκέραιον καὶ ἁρμονικόν.

Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπίσης βάσεως ἀποβλέποντες πρὸς τὴν πολυθεϊκὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, ἐννοοῦμεν πολὺ καλὰ πῶς ἡμπόρεσαν νὰ τολμήσουν τόσον, ὥστε νὰ ἐξαν-θρῶπισουν τέλεια τοὺς θεοὺς των, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔκαμαν σχέσεις πολὺ μᾶλλον φι-λῶν καὶ οἰκείων παρὰ ἱκετῶν καὶ δούλων. Τόσον πολὺ εἶχαν εὐξευγενίσει καὶ εὐμορφῇ-ναι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημά των οἱ Ἕλληνες! καὶ τοῦτο, ὡς ἐρρήθη, ἐξ αἰτίας τῆς στε-ρεᾶς ψυχραΐμου τόλμης καὶ αὐτοπεποιθήσεώς των, ἥτις ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε μεταξὺ τῶν ἄλλων τελετῶν ποὺ ἔκαμναν λ. χ. εἰς τὰ Πύθια ἦτο καὶ ἡ ἐξῆς: ἕνας ἐκ τῶν ὠραιωτέρων νέων τοῦ τόπου, ἀφ' οὗ ἔκκειεν εἰς τὸν βράχον σωρὸν ξύλων, εἰς ἀνάμνησιν τῆς θανατώσεως τοῦ τέρατος πύθωνος ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπανήρχετο, ἐν πομπῇ θεοτι-κῇ, ὅπως ἐκεῖνος, περιχαρὴς εἰς τὴν Κασταλίαν.

Δὲν προσπαθῶ, μὲ αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις, νὰ ρίψω εἰς τὴν σκιάν καὶ ν' ἀποσιω-πῇσω τὸ φαινόμενον τῆς ἀποσυνθέσεως εἰς τὴν ὁποίαν ραγδαίως φέρει τὴν παροῦσαν μορφήν τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν ἡ διοικήσις τῆς ἀστικῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως· δὲν πρόκειται νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν βασιμότητα τῆς σοσιαλιστικῆς κριτικῆς εἰς τὸ ἀρνητικὸν αὐτῆς μέρος (°)· ὁμιλῶ ὅχι διὰ τὸ σημερινὸν καθεστῶς οὔτε διὰ τὸν τρόπον τῆς καταλύ-σεώς του· ἐπὶ τέλους, ἐφ' ὅσον ἡ πλειονοψηφία πιέζεται ἀπὸ μίαν στενὴν μειονοψηφίαν καὶ ἐφ' ὅσον μάλιστα αὕτη, γενομένη ὑλοχαρὴς καὶ ἄγονος ἀνωτέρων ἔργων πολιτισμοῦ προσιτῶν εἰς τὸν λαόν, δὲν τοῦ ἀποδίδει δίκιοτε, δικαίωμα τῶν πολλῶν εἶνε, εἶνε καὶ εἰς τὸ χέρι τους, νὰ τὴν ἀνατρέψουν· δὲν εἶνε ὁμως εἰς τὸ χέρι μῆς ἐπίσης μειονοψη-φίας ἰδεολόγων καὶ πολιτικῶν ἡγετῶν νὰ δώσουν παγκόσμιον κύρος εἰς τὰς θεωρίας, τὰς ὁποίας, ἐκ συμπεράσματος, ἐσχημάτισαν παρακολουθοῦντες τὴν κρίσιν τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν· δὲν πρέπει δηλαδὴ οἱ διανοούμενοι τῶν ἀνατολικῶν λαῶν νὰ ὑποστοῦν, καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, τὴν ἐπιρροὴν τῆς δύσεως ἐπιπολαίως. Ἔλεγα λοιπόν, ὅτι ὁμιλῶ διὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνασυνθέσεως τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς καὶ διὰ τὴν θεω-ρητικὴν βάσιν ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν ὁ σοσιαλισμὸς σχεδιάζει τὴν ἀνασύνθεσιν ταύτην.

Ἄλλ' ὅς ἐξετάσωμεν καὶ πρακτικὰ τὸ ζήτημά μας· μήπως τὸ ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀπορρεῦσαν νεώτερον ἀστικὸν κοινοβουλευτικὸν κράτος, ἡ ἰδεατὴ δικαιο-πολιτεία, δὲν εἶχεν ὑποστῇ ἐπαρκῶς τὴν βάσανον τῆς λογικῆς τῶν συστηματικῶν πολι-τειολόγων καὶ δὲν εἶχεν ὀργανωθῇ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑπάρχουν ἐντὸς αὐτοῦ ὅλαι αἱ ἐγγυήσεις περὶ ἐνὸς μέλλοντος ἐξαισιῶς ἁρμονικοῦ καὶ δικαίου; Τίποτε δὲν παρέ-λειψαν· κι' ἐφρόντισαν νὰ κἀμουν τὸ κράτος αὐτὸ πανίσχυρον, συμβουλευσάντες τὸν λαὸν νὰ παραιτηθῇ ὅλων τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ καὶ νὰ βασισθῇ εἰς τὸν θεσμόν τῆς «καθολικῆς ψηφοφορίας»· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἰδεῶδες κράτος, ὥσάν αὐτοτελὲς κυρίαρχον νομικὸν πρόσωπον, ἐμφανίζεται εἰς τὴν πρᾶξιν διὰ διαφόρων ὀργάνων καὶ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσίαν διὰ σώματος ὑπαλλήλων, τοῦθ' ὅπερ ἐθεωρήθη, ὁμοῦ μὲ τὸ ὑποθετικὸν δικαίωμα τοῦ δι' ἀντιπροσώπων κυβερνᾶν καὶ ἐλέγχειν, ὡς ἱδανικὴ ἐγγυήσις διὰ τὸν λαόν. Μία ἐνὶ τούτοις κοινωνικὴ τάξις, ἡ ἀστικὴ, καθ' ὃν χρόνον οἱ μὲν συστηματικοὶ θεωρητικοὶ ἀνεπαύοντο εἰς τὰς δάφνας τῆς δονκιχωτικῆς νίκης των, ὁ δὲ λαὸς κατὰ μικρὸν ἔχανε τὴν ἀληθινὴν πείραν τοῦ κρίναι περὶ τῶν κοινῶν, καθ' ὅσον καὶ περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ χωριοῦ του ἀκόμη δὲν ἡμποροῦσε νὰ ἀποφασίσῃ καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἐκτελῇ (°), κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ ἀστικὴ τάξις εἰσχωρήσασα καὶ ἐγκατασταθεῖσα εἰς τὰ καίρια σημεῖα τοῦ νεκροῦ καὶ μηχανικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, ἐκίνησεν αὐτὸν πρὸς ἴδιον ὄφελος καὶ ἥσκησεν πράγματι τὴν κυριαρχίαν διὰ λογαριασμόν της καὶ εἰς βάρος τοῦ λαοῦ, τυραννήσασα αὐτὸν τόσον ἐπαχθέστερον ὅσῳ ἰσχυρότερος εἶχε καταρτισθῇ ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς. Αὐτὸ εἶναι προφανές· ἐπίσης τὸ ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη πρέπει ν' ἀντραπῇ· ἀλλὰ διατὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Λεβιάθαν νὰ ὀργανωθῇ ἕνας ἄλλος ρωμαλεώτερος καὶ ἀσυγκρίτως μεγαλύτερος; Καὶ δὲν εἶνε λογικὸν νὰ φοβούμεθα, ὅτι εἰς χρόνον τινὰ ἀφ' ἡμῶν μία ἄλλη μειονοψηφία, κατὰ ἕνα ἢ ἄλλον τρόπον, μοιραίως

θὰ ἐπιβῇ καὶ θὰ κρατήσῃ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ μειοψηφία αὕτη, διαχειριζομένη μηχανισμὸν ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερον, δὲν θὰ καταντήσῃ ἐξ ἴσου ἐπαχθεστέρα; Ὁ φόβος οὗτος εἶνε ἄρκετὰ βάσιμος, ὥστε νὰ μᾶς καθιστᾷ δυσπίστους πρὸς πᾶσαν ὑπόσχεσιν περὶ καλυτέρου μέλλοντος, ὅταν τὸ καλύτερον αὐτὸ μέλλον τὸ περιμένουν ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν παγκοσμίων μηχανικῶν κρατῶν καὶ παγκοσμίου κοινωνικῆς εἰρήνης.

Εἶνε φυσικὸν εἰς ἡμᾶς νὰ ἐναντιωθῶμεν καὶ ν' ἀποκρούσωμεν ὡς ἄνθρωποι κατ' ἀρχὴν οἰονδήποτε ἰδανικόν, εἴτε ἠθικόν καὶ πνευματικόν, εἴτε πολιτικοοικονομικοκοινωνικόν, τὸ ὅποιον, λόγῳ δυσαναλόγου εὐρύτητος καὶ ὑπερβατικότητος, μειώνει καὶ ἀδυνατίζει ἐν ἡμῖν τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας, ἀμβλύνει τὴν δέξυτητα καὶ καθιστᾷ συζητήσιμον τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς προσωπικῆς ἡμῶν θελήσεως, τὸ ὅποιον γενικῶς μᾶς καθιστᾷ διστακτικούς εἰς τὸ νὰ ἐπιλαμβανώμεθα μετὰ κυριαρχικότητος προσωπικῆς τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς. Εἶναι μοιραῖοι οἱ οικονομικοὶ ὅροι τῆς ζωῆς· ἀλλὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ παλαίσωμεν μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ἐναντίον πάσης μεταβολῆς, ἢ ὅποια θὰ τεῖνῃ ν' ἀλλοιώσῃ τὴν ἀτομικότητά μας, μειώνουσα εἴτε ἐξυγκλώνουσα αὐτὴν δυσαναλόγως. Ἡ στάσις ἄλλως αὕτη θὰ εἶνε μία ἐγγύησις ὅτι, καὶ προσαρμοζόμενοι πρὸς τὴν ἀνάγκην, θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦτο ἀνετώτερα.

Ἀλλὰ καὶ ὡς κάτοικοι τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἔχομεν πολλοὺς λόγους νὰ κρατηθῶμεν ἐπάνω εἰς τὴν ἰδίαν συντηρητικὴν αὐτὴν στάσιν. Ἡμεῖς οἱ ἑλληνοανατολίται γνωρίζομεν ἐκ πείρας, ὅτι κάθε πολιτικοκοινωνικὸς ὀργανισμὸς, ἐκτεινόμενος πέραν τῶν ὁρίων τῆς κοινότητος, ἀνέφικτος συνεπῶς γινόμενος εἰς τὴν διαρκῆ κίνησιν καὶ ἐπιτήρησιν, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀπαιτεῖτο διὰ νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι οὔτε θὰ ἀλλοιωθῇ, οὔτε θὰ σκουριάσῃ, ὅτι πᾶς τοιοῦτος ὀργανισμὸς καθίσταται δύσκαμπτος, ἀντιανθρώπινος καὶ ἐπικίνδυνος· δὲν θὰ ἐκάμναμε ποτέ, δὲν θὰ ἐσχηματίζαμε ποτέ τὴν ἰδέαν μεγάλου κράτους στὸ νοῦ μας, ἐὰν εἴμεθα, οἱ Ἕλληνες, μόνοι στὸν κόσμον· οὔτε καὶ σήμερα δὲν θ' ἀπεφασίζαμε νὰ θυσιάσωμεν διὰ ἕνα κράτος μεγάλο καὶ ἰσχυρό, ἂν δὲν ἐβλέπαμε τὰ συμφέροντά μας καὶ αὐτὴ τὴ ζωὴ μας διαρκῶς ἐκτεθειμένην εἰς ἕξωθεν κίνδυνον.

Εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ κράτους, ἐφ' ὅσον τοῦτο ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς κοινότητος, ὑπάρχει ἕνα μοιραῖον σκοτεινὸν σημεῖον, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου οἱ Ἕλληνες, συνηθισμένοι εἰς τὴν διαύγειαν, περιπλάκησαν πάντοτε εἰς ἀδιέξοδον. Διὰ τοῦτο δυσπιστοῦν πρὸς τὸ μεγάλο κράτος ἐνστικτικῶς· ὅχι ἀπὸ ἀτομικισμὸν, ἀναρχισμὸν ἢ ἀπὸ τάσεις ἀντιομαδικάς· ἴσια· ἴσια οἱ Ἕλληνες, φύσει ὁμιλητικοί, φύσει ἀπληστοὶ πρὸς τὴν κοινωνικὴν φήμην, εἶνε κατ' ἐξοχὴν ὄντα κοινωνικά, ρέποντα ἀκατασχέτως εἰς τὸ νὰ διαχυθοῦν ἐντελῶς ἐν μέσῳ τῶν ὁμοίων των· χωρὶς τὴν κοινότητα, εἰς τὴν ὅποian νὰ προβάλῃ τὸν ἑαυτοῦ καὶ νὰ λαμβάνῃ μίαν κολακευτικὴν κάπως συνείδησιν τῆς προσωπικότητός του, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ ὁ Ἕλλην. Πέραν ὅμως ταύτης, ἐφ' ὅσον δὲν γνωρίζει τὸ ἔδαφος, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἐντελῶς τελείως, ὁ Ἕλλην κατ' ἀρχὴν δὲν ἐπιμένει νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τίποτε. Πλὴν ὅς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ πείρα, πείρα πικρῶν μακρῶν αἰώνων, τὸν ἔχει διδάξει, ὅτι εἶναι προτιμότερον ἐν συνόλῳ νὰ ἀποδεχθῇ μέσα εἰς τὴν συνείδησίν του τὸ μικρὸν ἐκείνο σκότος, τὴν μοιραίαν ἀκαταληψίαν τῆς φύσεως τοῦ μεγάλου κράτους, πράγματος δηλαδή, τὸ ὅποιον τοῦ ἀρνεῖται τὴν αἰσθητικὴν εὐχαρίστησιν νὰ τὸ ἔχῃ διαρκῶς κάτω ἀπὸ τὴν κριτικὴν του, νὰ τὸ παύσῃ εἰς τὰ χέρια του, τὸ ὅποιον, ἀντιθέτως, ἀπαιτεῖ πολλάκις καὶ πραγματοποιεῖ τυφλὴν καὶ ἀσυζήτητον ὑπακοήν, ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἐν μέρει σκοτεινὴν καὶ ἀντιελληνικὴν ταύτην δύναμιν, ἀσκουμένην ὑπὸ ὁμοφύλων καὶ κατὰ ἕνα τρόπον ὅσον τὸ δυνατόν δημοκρατικώτερον, παρὰ νὰ δουλεύσῃ εἰς ξένους βαρβάρους λαούς. Ἐχουν ἤδη οἱ Ἕλληνες ἄρκετὴν πείραν τῆς ἀξίας τῆς εὐρυτέρας πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς πειθαρχίας· ἐντὸς ὀλίγων ἑτῶν, μὲ μικρὰν ὑπομονήν, ἄλλοτε, ἐγένοντο μὲ τὸν Ἀλέξανδρον κύριοι τῆς Ἀνατολῆς· ἄλλοτε πάλιν, ἐξ ἡττομανίας καὶ ἐλλείψεως ἐπαρκούς κοινωνικῆς ἐλαστικότητος καὶ συστηματικῆς πειθαρχικῆς τόλμης, κατήντησαν νὰ χάσουν ἐξ ὀλοκλήρου τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας των. Ἐξ αἰτίας τῆς πείρας ταύτης ἐννοοῦν πολὺ καλὰ τὴν ἀνάγκη

κην τῆς πειθαρχίας, όταν αὕτη ὑπαγορεύεται ἀπὸ πολιτικούς καὶ ἱστορικούς λόγους πραγματικούς, καθὼς ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὑπέροτε σήμερα ἐπιβάλλουν τὴν ἀποκατάστασιν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς κάτω ἀπὸ ἓνα κοινὸ ἰδανικὸ, ἐννοοῦν πολὺ βαθιὰ αὐτὸ καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀποκατάστασις τῶν λαῶν τούτων θὰ εἶναι ἐκείνη, παρὰ κάθε ἄλλην, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἰσορροπῇ κάτω ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸ ἰδανικὸ, τὸ κατ' ἐξοχὴν μορφωτικὸ ἀνθρώπων ἀκεραίων καὶ ὥραίων πολιτισμῶν (*). Πλὴν δὲν θὰ στερῶσιν ποτὲ οἱ Ἕλληνες νὰ ὑποταχθοῦν καὶ νὰ δουλεύουν εἰς μονομερῆ, δογματικά, ἀφηρημένα ἰδανικά ἔξω τοῦ κύκλου τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν βλέψεων τοῦ ἀτόμου, τοιαῦτα ὁποῖα εἶνε ἡ σημερινὴ πλασματικὴ δικαιοπολιτεία, ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεώδης δικαιοσύνη (†) καὶ ἰσότης καὶ εἴ τι ἄλλο προϊόν θερμασμένης βαρβαρικῆς φαντασίας.

Ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἡ ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ εἶνε τόσο πλατιά, ὥστε ἔχει νὰ ἐξασφαλίσῃ (‡) εἰς ὅλα τὰ τέκνα τῆς διὰ μακρό-ατον χρόνον σπῆτι, νοικοκυριό, στερεὸ ἔδαφος προκοπῆς ὕλικῆς καὶ ὑπεράνω ἀνοιχτὸν ἄπειρον ἐλεύθερον καταγáλανον οὐρανό. Καὶ ἂν πρόκειται διὰ τὰς μεταξύ μας πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς σχέσεις, διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ὁποίων κατέστη ἀλλαχοῦ μοιραίως ἀναγκαῖα μίᾳ βαρεῖᾳ βαρβαρικῇ πολιτικῇ ὀργάνωσιν, ἡμεῖς (καὶ ἀπὸ αἴσθημα καὶ ἀπὸ ἀνάγκην, ἐπειδὴ ἐννοοῦμεθα πολὺ καλὰ) αὐτόματα σχεδὸν ἰσορροποῦμεθα κάτω ἀπὸ τὴν συνείδησιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐπρεπειας, ὥστε δὲν θὰ ἀγκαρεύσωμεν ποτὲ τὴν ψυχὴν μας καὶ τὸ πνεῦμα μας εἰς ἰδανικά δουλικά, ποτὲ εἰλικρινῶς δὲν θὰ δεχθῶμεν νὰ ἀκίνητοποιηθῶμεν, τόσοι στύλοι θεομῶν μονίμων διῆθεν καὶ παγίων, οἱ ὁποῖοι μέλλουν νὰ νεκρώσουν καὶ νὰ ἐκφυλίσουν τὴν πολιτικὴν μας ζωὴν.

Ἡ δὲ ἐσχάτη καὶ κυρία αἰσθητικὴ ἀντίληψις ποῦ δίδει ἡ ἑλληνιστικὴ θεωρία ἐπὶ τῆς ζωῆς εἶνε ἡ ἐξῆς: ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ στείλῃ ποτὲ τὰ τέκνα τῆς εἰς ἀναζητήσιν ὕψων τάχα ὑπερανθρωπίνων ἰδανικῶν, κάτω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ξεγοφιáζονται καὶ πνευστιοῦν ἀνατεινόμενοι οἱ βάρβαροι· θὰ θρέψῃ, μὲ ἥλιο, λιτότητα καὶ ἐλευθερίαν, τοὺς ἰδανικούς ἀνθρωπίνους τύπους, ζωντανούς καὶ δυνατούς· ξεύρει ἔπειτα, ὅτι, ἀντὶ ἐκείνων, μᾶλλον τὰ ἰδανικά, ὡς πεταλοῦδες ὀλόγυρα σὲ ἄνθη ἑαρινά, θὰ κατεβοῦν εἰς τὰ πόδια τῶν τέκνων τῆς· καταδέξου ἑμένα, καταδέξου ἑμένα. Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει κανένα ἰδανικὸ τόσο ἀπόλυτα ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον, ὥστε νὰ τὸν ὑποδουλώσῃ ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του.

Ἐκπαλαὶ οἱ Ἕλληνες σπανίως ἐμπλοφαρίσθησαν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἰδανικά· γεμάτοι ἀπὸ τὸ ἀκέραιο νόημα τῆς ζωῆς, δυνατοὶ ὥστε ν' ἀποβοῦν ἀρμονικοί, ἰσορροποὶ καὶ γόνιμοι, ἐχρησιμοποίησαν χαρούμενα καὶ ἑορταστικά στὴ ζωὴ τοὺς ὅλα τὰ ἀνταποκρινόμενα στὰς διαθέσεις τῶν ἰδανικῶν, ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα ἕως τὰ κατώτερα. Μὴν ταρσασόμεθα, ποῦ οἱ φιλισταῖοι φωνάζουν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν εἶναι ἄξιός γιὰ τίποτε, ὅτι ὅλα ἐδῶ γελοιοποιοῦνται. Τί πταίει ὁ λαὸς ἂν τὰ ἰδανικά ποῦ τοῦ προβάλουν τὸν κάμνουν νὰ γελά; Διὰ ἓνα καλὸν ἵππον χρειάζεται καὶ καλὸς καβαλάρης· ἂν δὲ κανεὶς, ἀδέξιός ὢν, πέσῃ ἀπὸ τὸν ἵππον ἢ ἂν φαντάξῃ ἀπάνω εἰς αὐτὸν γελοῖος, ἅς μὴ παραπονῆται δι' αὐτό.

Τοιαύτη εἶνε περίπου ἀπὸ πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως ἡ θεωρία ἡ ἑλληνιστικὴ ἐπὶ τῆς ζωῆς.

Αὐτὴν δὲ τὴν θεωρίαν φέρει πρὸς ἡμᾶς ἡ λογία παράδοσις.

Καὶ δι' αὐτὸν ἴσαι· ἴσαι τὸν λόγον πάλιν ἰσχυρίζομαι ὅτι ὀφείλομεν νὰ μὴ διασαλεύσωμεν ἐπιπόλαια τὸ κύρος τῆς παραδόσεως ταύτης. Βεβαίως ὀλόκληρος ἡ νεωτέρα εὐρωπαϊκὴ ἱστορία ἡμπορεῖ νὰ ἐξετασθῇ ὡς μίᾳ ἀπόπειρα πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἑλληνιστικοῦ κοινωνικοῦ ἰδανικοῦ· δὲν θὰ συζητήσωμεν ἂν αὕτη ἐπέτυχῃ ἢ ὅχι· καὶ ἂν συνεπῶς δὲν θὰ ἦτο μάταιον νὰ ἐπαναληφθῇ μίᾳ τόσον καταπονητικῇ ἀπόπειρᾳ τοῦτο μόνον λέγω, ὅτι τὸ ἑλληνιστικὸ ἰδανικὸ ἀξίζει καὶ πρέπει νὰ εὕρῃ εἰς τὴν

Νεοελλάδα τούς πλέον ευνόϊκους ὁρους διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ καταβάλῃ ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ προσπάθειαν πρὸς καθυπόταξιν, πειθάρχησιν καὶ ἐναρμόνισιν κατὰ τὴν ἰδικήν του ἔννοιαν τῶν ἀστάτων καὶ ἐν πολλοῖς βαρβάρων δυνάμεων τῆς ζωῆς. Προφανῶς εἶνε εὐκολώτερον νὰ ἐγκολπωθῶμεν μίαν ἐκ τῶν ἐτοίμων θεωριῶν, ὅσας σερβίρει εἰς ἡμᾶς ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς· ἀλλὰ δὲν εἶνε τοῦτο τὸ συμφερότερον εἰς ἡμᾶς, εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν· οὐδέποτε δὲ διέτρεξε ἡ Ἑλλάς τόσον κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀλλοιώσεως καὶ τῆς νοθεύσεως τῶν τοπικῶν γνησίων αὐτῆς ζωικῶν δυναμικῶν· ὁ κοινοβουλευτισμὸς, λ. χ. καθ' ὃ μπλόφα, ἦτο μὲν πάντοτε ἐπικίνδυνος, ἀλλὰ, λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν περιεῖχεν ἀληθείας παρὰ εἰς μικροτάτην ἀναλογίαν, δὲν ἐσήκωσε μεγάλο ἐνδιαφέρον μέσα στὰς μάζας καὶ ἐπωστρακίσθη μᾶλλον· ἀλλ' ὁ σοσιαλισμὸς καὶ οἱ νεώτερες ἐπιστημονικὲς προλήψεις, καθ' ὃ περιέχουσαι ἀλήθειες ζωντανές καὶ εἰς πολὺ μεγαλυτέραν δόσιν, ἐὰν ἀβασανίστως μεταφυτευθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ ἀποτελέσουν σοβαρὸν κίνδυνον μιᾶς νέας βαρυτέρας ὑποδουλώσεως αὐτῆς εἰς τὰς ξενικὰς ἐπιρροάς· ὅπως τώρα οἱ νέες αὐτὲς θεωρίαι φαίνονται ἐνδιαφέρουσες καὶ σχετικῶς οἱ καλύτερες, ἔτσι καὶ ἄλλοτε στὰ 1840 καὶ ἐφεξῆς ὁ κοινοβουλευτισμὸς ὑπῆρξεν ἡ σχετικῶς καλύτερη θεωρία· πλὴν ὑπῆρξεν οὐδὲν ἥττον ἀποπνικτικὸς διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαόν.

Δὲν βλέπω λοιπὸν διατὶ θὰ ἔπρεπε ἡμεῖς τόσον ἀδιαμαρτύρητα καὶ πάλιν νὰ ἀχθῶμεν ὑπὸ τὴν βασκανίαν τῶν ποικίλων νεωτεριστικῶν θεωριῶν, τῆς ἀκολάστου αὐτῆς πνευματικῆς βιομηχανίας, καὶ ν' ἀπομακρυνθῶμεν τῶν ἑδραίων βάσεων τῶν παραδόσεών μας, ἀπεμπολοῦντες τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἁγία διὰ ἕνα ἀσήμαντον ποσὸν ρεαλισμοῦ καὶ πρακτικοῦ πνεύματος τάχα.

Ἄς τονώσωμεν μᾶλλον τὴν δύναμίν μας καὶ ἅς ἐξοικονομήσωμεν αὐτὴν ἀπὸ τὰ μάταια ἔργα, ὥστε νὰ ἡμπορέσωμεν νὰ ἐπωφεληθῶμεν ὅλων τῶν χρησίων εἰς ἡμᾶς τεχνικῶν προόδων τὰς ὁποίας ἄλλοι λαοὶ ἐξησφάλισαν ἐν τῷ μεταξὺ χωρὶς ποτὲ νὰ ἐγκάταλειψωμεν, ἔνεκα τούτων, τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις μας. Εἶνε προφανές καὶ εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἡ Ἀνατολὴ ἀπὸ αἰώνων δὲν ἐκινήθη ἐπ' αὐτὴν εἰς τοὺς δρόμους τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξελιξεως. Ἀλλὰ ὅσον εὐκολὸς εἶνε ἡ κριτικὴ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ, τόσον εἶνε ἀντιθέτως αὕτη δυσκολωτάτη ἐπ' αὐτὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ζωτικότητος, τῆς εὐρύτητος καὶ τοῦ μέλλοντος τῶν πνευματικῶν καὶ αἰσθητικῶν παραδόσεων τῆς νωθρᾶς αὐτῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸ κατὰ ποῖαν ἀναλογίαν θὰ εἶνε μοιραῖον καὶ ὠφέλιμον νὰ μιχθοῦν αὐταὶ μὲ νέα στοιχεῖα.

Ἡ καθυστέρησις τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν τεχνικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν εἶνε ἕνα σταθερὸν γεγονός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηριζομένη ἡ κεφαλαιοκρατικὴ βιομηχανία τῆς Δύσεως δύναται ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς νὰ κάμνῃ πονηρὰς σκέψεις εἰς βάρος μας καὶ νὰ θεωρῇ τὴν ἀγοράν μας ὡς ἀντικείμενον εὐκόλου ἐκμεταλλεύσεως· ἡ βιομηχανία αὕτη εἶνε ὀργανωμένη καὶ κατακτητικὴ· κι' ἐφ' ὅσον ἡ Ἀνατολὴ εἶνε ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως κενὴ καὶ γυμνή, τίποτε δὲν εἶνε φυσικώτερον παρὰ τὸ ὅτι ἡ κατακτητικὴ ἐκείνη δύναμις χύνεται ἀκατάπαυστα κατεπάνω μας καὶ μάλιστα ἄνευ πολλῶν ἱποτικῶν ἐπιφυλάξεων.

Κι' ἔπειτα, καθὼς μοιραῖα ὑφιστάμεθα τὴν ἐπιῶρομὴν τῶν ὀργανωμένων ὕλικῶν δυνάμεων τῆς δύσεως, ἐξ αἰτίας ἴσια - ἴσια τῆς ἰδικῆς μας ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἀδυναμίας, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ ἦτο λογικὸν νὰ ἀποδεχθῶμεν ὡς μοιραῖον τὸ φαινόμενον αὐτό, ἐὰν ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐπὶ τοῦ αἰσθητικοῦ γενικά, τοῦ ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ πεδίου, ἐφ' ὅσον θὰ ἐκρίναμεν ὅτι ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτοῦ εἶνε ἀδιαμόρφωτος καὶ ἀσχημάτιστος καὶ συνεπῶς ἄοπλος. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἶνε πάρα πολὺ βεβαίως συζητήσιμον· ἐν πρώτοις ἡ ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ πιστεύει, πιστεύει ὀλόκληρη, σταθερῇ καὶ ἀπαρασάλευτῇ, ἀπάνω εἰς τὴν βάσιν ποῦ τῆς δίδει ἡ λογία παράδοσις καὶ κατὰ τὴν διάνθειν πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκείνη τὴν προσανατολίζει μὲ ἀδάμαστον ἐπιμονήν· προφανῶς ἡ βάσις αὕτη εἶνε ὀλίγον μετέωρη· προφανῶς εἰς τὸν

ὀρίζοντά μας δὲν ἀνέβηκε ἀκόμα κανένα ἄστρο, καμμία ἰδέα σταθερή, περιγεγραμμένη, ἀπολλωνιακή· ἡ ψυχὴ μας εἶνε γεμάτη φευγαλέες ἁρμονίες, γεμάτη ἀπὸ πλάσματα λιψά, γεμάτη σκιές· εἶνε κοντὰ στὴ γνώσι, ὅτι ἡ λογία παρὰδοσις εἰς χεῖρας τῶν λογίων καὶ τῶν σχολαστικῶν δὲν ἐγονιμοποιήθη, καθ' ὅσον οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ δώσουν τὴν θετικὴν πρότασιν καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν μὲ ἔργα ζωῆς καὶ πολιτισμοῦ τὰ ἐλληνιστικὰ ἰδεώδη· μένει ἐν τούτοις ἀκόμη σήμερα ἀκλόνητη ἡ πίστις, ἡ ὁποία, ἀντὶ τῶν θετικῶν ἔργων καὶ τῶν διαφόρων πραγματικοτήτων τοῦ πολιτισμοῦ, γεμίζει καὶ ἱκανοποιεῖ, ἔστω καὶ τοιαύτη ὥς εἶνε, τὴν ψυχὴν καὶ τὴν φαντασίαν τοῦ ἔθνους· παρὰδέχομαι λοιπὸν ὅτι ἡ ἐλληνικὴ Ἀνατολὴ ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως εἶνε γεμάτη, ἔστω, ἀπὸ σκιῆς· ἰσχυρίζομαι ταυτοχρόνως ὅμως, ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἕνας δλόκληρος λαὸς τῆς πιστεύει, οἱ σκιῆς αὐτὲς δὲν ἀπέχουν ἢ ἐλάχιστον ἀπὸ τοῦ νὰ γείνουν πραγματικότης· ὅτι δὲν λείπει παρὰ ὀλίγη ἀκόμη ἱκανότης πίστεως καὶ ἀνάλογη πολιτικὴ καὶ ὀργανωτικὴ προσπάθεια καὶ οἱ μεθυσμένους ἄστατες σκιῆς θ' ἀποκτήσουν εὐστάθειαν καὶ κίνησιν ρυθμικὴ καὶ οἱ ρευστὲς καὶ ἀέρινες γραμμὲς θὰ διαγραφοῦν ὀριστικώτερα καὶ θὰ πάρουν μορφήν καὶ ζωὴν. Βεβαίως οἱ λόγιοι, διαχειρισθέντες ἐπὶ μακρὸν αὐτὴν τὴν πίστιν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὗρουν τὴν παράλληλη συνθετικὴ καὶ πλαστικὴ δύναμι διὰ νὰ τὴν φέρουν εἰς τὰς πρακτικὰς τῆς συνεπειᾶς καὶ νὰ ἀναστήσουν, εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἰσκιων, πλάσματα ζωντανά, ἀνθρώπους, σπίτια, γεφύρια, ἀγάλματα καὶ πολιτισμόν. Ἀντεστάθησαν ἐν τούτοις οἱ λόγιοι εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν ξένων στοιχείων. Ἐὰν δὲ εἰς τὴν πάλιν αὐτὴν ὑπάρχῃ μία μεγάλῃ στιγμῇ, εἶνε ἐκείνη καθ' ἣν ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ δημοτικισμός, ὁ ὁποῖος, καθὼς φαίνεται, ὀφείλει ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἄμυναν νὰ κάμῃ καὶ περιεχόμενον νὰ δώσῃ εἰς τὴν πρὸς πίστιν ἀφηρημένην ἱκανότητα τοῦ λαοῦ, ἱκανότητα τὴν ὁποίαν ἔφερεν εἰς τὰ ἔσχατα ὁριά της ἡ λογία παρὰδοσις. Ἰδοὺ τὸ ὕψηλόν μέτωπον ἐπὶ τοῦ ὁποῦ οἱ δημοτικισμοὶ ὀφείλει νὰ ἀναβιβάσῃ, ὥς βαρύτατον πυροβολικόν, τὴν δύναμιν του καὶ νὰ δράσῃ· Ἰδοὺ διὰ τὸ ὀφείλομεν, ἀποβλέποντες μὲ βλέμμα πλατύτατον πρὸς τὴν σύγχρονον πραγματικότητα καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς καθοριζομένας ἀνάγκας τῆς Ἀνατολῆς, νὰ μελετήσωμεν πάρα πολὺ βαθιὰ δλόκληρον τὸ περιεχόμενον τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος καὶ νὰ καθορίσωμεν σαφῶς τοὺς σκοπούς του. Ἰδοὺ δὲ διὰ τὸ συνδέεται στενῶτατα ὁ δημοτικισμὸς πρὸς τὴν λογίαν παρὰδοσιν, ἐπειδὴ ἡ ὑπ' αὐτῆς καλλιεργηθεῖσα πίστις εἶνε τὸ μόνον ἴσως θεωρητικὸν κεφάλαιον τῆς Ἀνατολῆς. Καθὼς δὲ ἐγὼ τοῦλάχιστον ἀντιλαμβάνομαι τὸ πρᾶγμα, ὁ δημοτικισμὸς εἶνε μᾶλλον μία θετικὴ συνέπεια τῆς πίστεως ταύτης παρὰ μία ἀντίδρασις ἀντιρωμαντικὴ τάχα καὶ ρεαλιστικὴ.

Δι' αὐτὸν δὲ ἴσως ἰσὺ τὸν λόγον εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν παραγράφων τῆς παρούσης μελέτης ἐτόνισα τὴν παρατήρησιν, ὅτι εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάλυσιν τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα προσέκρουσεν ὁ δημοτικισμὸς, ἐφ' ὅσον θὰ ἔπρεπε νὰ σχηματισθῇ καὶ νὰ ἐκταθῇ ὥς μία, καθὼς τῇ ἀληθείᾳ εἶνε, θεωρία καθολικὴ καὶ ἀκεραία, ὅτι τὰ σημεῖα αὐτὰ καὶ γενικῶς τὰ προβλήματα του εἶνε τὰ ἴδια μὲ τὰ τῆς λογίας παραδόσεως καὶ ὅτι τὸ πρῶτιστον βασικώτερον ὅλων προβλημάτων του εἶνε τὸ νὰ δώσῃ μίαν σαφεῖ ἐρμηνείαν τῆς ἐλληνιστικῆς συλλήψεως ἐπὶ τῆς ζωῆς. Διὰ τὸν ἴδιον ἐπίσης λόγον, ἐπὶ τῇ ὑποφύᾳ βαθυτέρας συγγενείας μεταξὺ δημοτικισμοῦ καὶ λογίας παραδόσεως, ἔδωκα ὥς συμπέρασμα τῶν πρώτων παραγράφων τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ δημοτικισμὸς πρέπει νὰ δειχθῇ κατ' ἀρχὴν πολὺ συντηρητικὸς εἰς τὴν κριτικὴν του ἀπέναντι αὐτῆς.

Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ τελευταῖον αὐτὸ ζήτημα, δυνάμεθα πάντοτε νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως πνευματικῶν ἀντιλήψεων, ἡ καὶ ἀπλῶς διαθέσεων ἔστω, ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ δὲν εἶνε κενὴ οὔτε γυμνὴ· ὅτι μᾶλλον ἔχομεν ἐδῶ, ἐπὶ πλέον τῆς πίστεως πρὸς τὸ ἰδανικόν τῆς λογίας παραδόσεως, ὥς μίαν νέαν ἀναπλαστικὴν καὶ ὀργανωτικὴν δύναμιν, τὸν δημοτικισμόν, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς λόγῳ τοῦ ἀναπλαστικοῦ καὶ ὀργανωτικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος, κατὰ συνέπειαν μοιραίαν θὰ δειχθῇ ζηλότυπος καὶ θ' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἰσοπεδωτικὴν ὁρμὴν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ἐπισπεύδων ἐπὶ τῷ τέλει

τούτω καὶ ἐπιβοηθῶν τὴν φυσικὴν προσπάθειαν πρὸς ἀνάπτυξιν ἰδίων ἀντιλήψεων ὅσον τὸ δυνατόν διαυγεστέρων καὶ θετικωτέρων ἐπὶ τῶν συγχρόνων προβλημάτων τῆς ζωῆς.

* *

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ τοῦτο ὁ δημοτικισμὸς θὰ μεταχειρισθῇ χωρὶς ἄλλο διαφορετικὴν μέθοδον παρ' ἐκείνην ποῦ ἐχρησιμοποίησαν οἱ λόγιοι καὶ οἱ σχολαστικοί· ἡ μέθοδός του θὰ γίνῃ ρεαλιστικωτέρα (°) ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ ὁ ἴδιος θὰ καταβῇ πρὸς τὰς λεπτομερείας, πρὸς τὰς τραχείας πραγματικότητος καὶ εἰς τοῦτο θὰ προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον περισσότερον ἐφ' ὅσον θὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἰσχυρότερον εἰς τὸ νὰ ὀργανώσῃ ἐμπράκτως τὴν ζωὴν καὶ νὰ δώσῃ μορφήν ἰδίαν καὶ χαρακτηριστικὴν τῶν τάσεων τοῦ εἰς τὰ διάφορα φαινόμενα αὐτῆς.

Καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν βᾶσιν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ εὔρῃ, ἵνα ἐξ αὐτῆς ἀκτινοβολήσῃ τὰς ἀντιλήψεις του καὶ διευθύνῃ τὴν δρᾶσιν του καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοτίβα, τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ ζώπυρα τῶν ἰδεῶν τὰ ὁποῖα τοῦ εἶνε ἀπαραίτητα εἰς τὴν δρᾶσιν του ταύτην, εἶνε ζήτημα κατὰ πόσον ὁ δημοτικισμὸς θὰ δυνήθῃ ν' ἀπομακρυνθῇ ἀκινδύνως τῆς λογίας παραδόσεως, τῆς βάσεως δηλαδὴ, τῶν διαθέσεων καὶ τῶν στοιχείων αὐτῆς.

Καὶ περὶ τῆς διαθέσεως μὲν, ποῦ ὑποβάλλει ἡ λογία παραδόσις, ὠμιλήσαμεν ἐξ ἀρχῆς τῆς μελέτης μας. "Ὅσον ὅμως διὰ τὰ καθ' ἕκαστον στοιχεῖα τὰ ὁποῖα περιέχει καὶ τὰς ἐπὶ μέρους ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι φυσικὸν εἶνε νὰ ἀπορρῶν ἐξ αὐτῆς, ἐπὶ τούτων ὄλων δὲν ἐδόθησαν ἀκόμη ἐπαρκεῖς ἀναλυτικαὶ μελέται οὔτε ἐκ μέρους τῶν λογίων, οὔτε ἐκ μέρους τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐν τούτοις, ποῦ ἐχρησιμοποίησαμεν ἀνωτέρω, περὶ τῶν ἀτόψων, τὰς ὁποίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, ἡ ἑλληνιστικὴ ἰδεολογία διανοίγει ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν διαφωτιστικὸν καὶ χρήσιμον εἰς τὸν δημοτικισμόν συμπέρασμα. Τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο ἔχει πρὸ παντὸς χρέσιμ μὲ τὴν βαθυτέραν πρόθεσιν, τὴν κυρίαν φύσιν, τοῦ δημοτικισμοῦ, εἰς τὸ νὰ καταστήθῃ δηλαδὴ θεωρία ἀκεραία, νὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ὑψηλὴν ἀλλὰ διστακτικὴν ἄχρις ὥρας ψυχολογίαν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, νὰ δώσῃ δηλαδὴ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ μίαν ντόπια ἀκέρια κοσμοθεωρία. Ἡμεῖς στοχαζόμεθα ὅτι, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὰ πραγματικά του αὐτὰ ἀποτελέσματα, ὁ δημοτικισμὸς πρέπει νὰ στηριχθῇ εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἰδεολογίαν καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην νὰ προσαρμόσῃ τὰς δυνάμεις του καὶ ὅλην τὴν ἀναπλαστικὴν δραστηριότητα, τὴν ὁποίαν κέκληται ν' ἀναπτύξῃ ἐπὶ τῶν κοινωνικοπολιτικῶν θεσμῶν, τῶν καλλιτεχνικῶν ἀντιλήψεων κτλ. Στοχαζόμεθα δὲ ἐπὶ πλεόν, ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν θὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς βάσεως αὐτῆς, δὲν θὰ εἶνε εἰλικρινής, ἐάν, παραβλέποντας τὸ θεμελιῶδες αὐτὸ ζήτημα, ἀφεθῇ, ἄνευ κεντρικοῦ ἰδεώδους, ν' ἀσχοληθῇ εἰς ζητήματα δευτερεύοντα, καθ' ὅν λ. χ. τρόπον ἐνεφάνισαν αὐτὸν οἱ κοινωνιολόγοι· διότι οἱ κοινωνιολόγοι οὗτοι, καίτοι φαίνονται νὰ παραδέχονται κατὰ θεωρίαν τὸν δημοτικισμόν ὡς ἕνα κίνημα ἰδεολογικὸν ἀκέραιον, φέρον ἐν ἑαυτῷ τὴν ὑπόσχεσιν γνησίου νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐν τούτοις, εἰς τὴν πρᾶξιν, ἐπειδὴ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ καθορίσουν τὸ βαθύτερον καὶ τὸ κύριον δυναμικὸν αὐτοῦ οὔτε συνεπῶς νὰ προβάλουν ἐπὶ τῶν καθέκαστα ζητημάτων τὰς συνεπειάς του, ἐπέδόθησαν μὲ ζῆλον ἐπικίνδυνον διὰ τὸ μέλλον μας εἰς τὸ νὰ ἐπικολλοῦν καὶ νὰ συρράπτουν, ἄνευ ὀργανικῆς ἐνότητος καὶ συνεχείας, ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς διαφόρους καὶ ποικίλους θεσμούς καὶ τρόπους ξενικοῦς.

Οἱ κοινωνιολόγοι οὗτοι, οἵτινες εἰς δεδομένην στιγμὴν εἴλκυσαν πρὸς ἑαυτοὺς σχεδὸν ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν δημοτικιστῶν καὶ τῶν μορφωμένων γενικὰ, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἔδιδαν ἐμπράκτως τὸ μέτρον τῆς ἀναπλαστικῆς δυνάμεως τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ θὰ ἐβοηθοῦσαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν, εὐρεθέντες εἰς ἕν περὶβάλλον, ὅπου σαφεῖς ἀντιλήψεις δὲν ὑπῆρχαν ἢ σχεδὸν μόνον ὡς πρὸς τὸ πατριωτικὸν ἔθnikόν ἰδεῶδες, παντὸς τοῦ ἄλλου διανοητικοῦ ὄντος νηπιώδους καὶ ἀσχηματίστου

ἐν τῇ πεπαιδευμένῃ Ἑλλάδι, προσέκρουσαν εἰς σκληρὸν δίλημμα: ἢ νὰ ἀνελάμβανον ἔργον ἀληθινῶν ἀποστόλων, ἀφοσιωνόμενοι εἰς ἀχάριστον προσπάθειαν τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ δὲν ἐφαίνοντο καθόλου ἐγγὺς ἢ νὰ ἐτρέποντο εἰς συμβιβασμοὺς πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ἀναγεννήσεως, ὁδηγοῦντες αὐτήν, διὰ τῶν πεπατημένων πάντοτε καὶ ἀκοπωτέρων σχετικῶς τρίβων, εἴτε δηλαδὴ πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, εἴτε πρὸς τὰς συντηρητικώτερας ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας ἀδιακόπως προτείνει καὶ προπαγανδίζει ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀστικὴ τάξις διὰ τῶν ἐπισήμων σχολῶν της. Μοιραῶς καὶ ἀσυναισθήτως σχεδὸν ἐμβῆκαν εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν κατεύθυνσιν καὶ εἰς μίαν στιγμὴν ἐφάνη ὅτι, ὥς διὰ μαγείας, ὅλα τὰ ἑλληνικὰ προβλήματα εὐρήκαν τὴν ἰδεώδη τὴν διευθέτησιν, διότι περὶ ὧν ἐπροτείνοντο μετ' ἀδυσωπήτου εὐχερείας αἱ καλύτεραι ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ γνωστῶν λύσεων. Ἀλλὰ αἱ ἰδεώδεις, πλὴν συμπτωματικαὶ καὶ ἄνευ βάθους καὶ μέλλοντος αὐταὶ διευθετήσεις δὲν εἶνε αἱ πλεόν κατάλληλοι δι' ἕν ἔθνος τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται τὴν δύναμιν νὰ ἐξελιχθῇ φυσιολογικὰ καὶ τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον εὐρίσκεται αὐτὸ τὸ ἴδιον εἰς κρίσιμον σημεῖον ἐν σταδιοδρομίᾳ του, ἀλλὰ φέρει καὶ εὐθύνας μεγάλας διὰ τὴν τύχην πολλῶν ἐκ τῶν μικροτέρων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς (').

Ὁ δημοτικισμὸς ἔχει χρέος ν' ἀποκρούσῃ τὰς εὐκόλους καὶ μέσας αὐτὰς λύσεις. Πολλοὶ ἐκ τῶν νέων νομίζουν ὅτι ὁ δημοτικισμὸς θὰ εἶνε πλεόν εἰλικρινὴς κα' συνεπὴς πρὸς τὴν φύσιν του, ὥς θεωρίας ἀκεραίας, ἐάν, καθορίζων ἅπαξ διὰ παντός τὴν κατεύθυνσιν του, υἱοθετήσῃ τὴν σοσιαλιστικὴν θεωρίαν· ἀλλὰ τότε θὰ χρειασθῇ νὰ τεθῇ καθαρὰ τὸ πρόβλημά μας· διότι ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία, οὕσα κατὰ τρόπον ριζικὸν ἐναντίᾳ πρὸς τὴν ἑλληνιστικὴν, ζητεῖ καθαρὰ νὰ μᾶς αἰχμαλωτίσῃ καὶ νὰ μᾶς θυσιάσῃ ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἰδανικῶν, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν σημερινὴν κατὰστασιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἐν ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ δημοτικισμοῦ εἶνε τὸ νὰ μελετήσῃ μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτῆς λεπτομερειῶν τὴν λογίαν παράδοσιν, τὰς μετ' αὐτῆς σχέσεις του καὶ τὰ τυχόν χρήσιμα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα, καὶ ἐάν ποτε τὴν ἀπέρριπτε, θὰ ὤφειλε νὰ εἶχε πρότερον περισυλλέξει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτῆς.

Συνήθως εὐρίσκομεν εἰς τὴν κριτικὴν τῆς ψυχολογίας τοῦ ἔχομεν ἐξ αἰτίας τῆς λογίας παραδόσεως τὴν παρατήρησιν, ὅτι αὕτη εἶνε χαώδης. Ὡς πρὸς αὐτὸ ἃς προειδοποιήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι ἀκόμα πλεόν χαώδης εἶνε σήμερα ἡ ψυχολογία τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ εὐρίσκεται ἔξω τῆς ἐπιρροῆς τῆς λογίας ἑλληνιστικῆς παραδόσεως. Ἄς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ στροφή πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐσήμανε πάντοτε περίοδον ἀναγεννήσεως διὰ τὴν Δύσιν καὶ διὰ ὅλον τὸν κόσμον.

VIII

Ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ κατέθεσα δύο, θεμελιώδεις μέσα εἰς τὴν σκέψιν μου, ἰδέας.

Ἡ μία ἐξ αὐτῶν ἔγκειται εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι, μέχρι τῆς στιγμῆς, δὲν ἐδόθη εἰς τοὺς Νεοέλληνας διαυγὴς καὶ πρακτικὴ ἐρμηνεία τῶν ἑλληνιστικῶν ἰδανικῶν, δηλαδὴ κατ' οὐσίαν τῆς ἰδίας ἐσωτέρας αὐτῶν ὑποστάσεως, μῆτε ἐκ μέρους τῆς λογίας, μῆτε ἐκ μέρους τῆς δημοτικιστικῆς διανοήσεως.

Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν ἔγκειται εἰς τὸ ἐξῆς: ὅτι πᾶσα ἀναγέννησις, καὶ ἡ νεοελληνικὴ συνεπῶς, εἶνε ζήτημα ὄχι ποσότητος καὶ ποιότητος γνώσεων, ἀλλὰ ἀκεραίας καὶ δυνατῆς, καὶ γονίμου διὰ τοῦτο, διαθέσεως· ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ μελέτη τῆς συγχρόνου πραγματικότητος, ἔστω ὅσονδήποτε ἐπιτυχὴς, δὲν ἀρκεῖ· ὅτι ἀπαιτεῖται ἐπὶ πλεόν, νὰ νὰ ὑπάρχῃ ὥσάν μοιραία ἀνάγκη, ἡ ὁρεξις καὶ ἡ ἱκανότης, ὁ ἱμερος, θὰ ἔλεγα, τῆς συνθέσεως· πλὴν δὲν συνθέτει κανεὶς χωρὶς κάποιαν ἰδέαν κεντρικὴν, χωρὶς τὸ ἐνστικτον μῆδ' ὀρισμένης πειθαρχίας, χωρὶς ἕνα ρυθμόν· αὐτὸν τὸν ρυθμόν, τὸ κάθετον νόημα τοῦ Σολωμοῦ, καλεῖται ἥδη ἀπὸ μακροῦ (ἀφ' οὗτο ὁ λαὸς ἔδωκε ἀπὸ μέρους του τὸ δημοτικὸ τραγούδι) ἡ νεοελληνικὴ διανόησις ὄχι νὰ κατασκευάσῃ εἰς τὰς βιβλιοθήκας ἀλλὰ νὰ τὸ ἀποκαλύψῃ, καθ' ἣν ἔννοιαν ὑπάρχει καὶ καθ' ἣν δρᾷ ἢ θὰ ἠδύνατο ἂν τὸ ἀφη-

ναν νά δράση, μέσα εἰς τήν σύγχρονον ζωήν μας. Λέγω δέ, ὅτι ὁ δημοτικισμός, ἐφ' ὅσον θέλει θεωρητικά νά στηρίζεται εἰς τήν ὑπόσχεσιν περὶ ἐντοπίου πολιτισμοῦ, δέν δύναται ὄχι τῶν μεγάλων, ἀλλὰ οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων ζητημάτων νά ἄπτεται, χωρίς τήν συνείδησιν καί τήν εὐθείαν ἐνθάρρυσιν ἐκ τοῦ ὅτι πειθαρχεῖ εἰς τὸ κάθετον αὐτὸ νόημα, ἀπὸ τήν πεποίθησιν καί τήν βεβαιότητα τοῦ ὁποίου εἶνε ὁλοένα γεμάτος. Κί' ἔπειτα, μέ ξιν ἀκόμη βῆμα, ἀπὸ τῆς τελευταίας αὐτῆς ἀντιλήψεως φθάνομεν εἰς τήν ἐξῆς: ὅτι, ἀναζητῶν ὁ δημοτικισμός μέσα εἰς τήν σύγχρονον πραγματικότητα τήν κεντρικὴν τοῦ ἰδέαν, δέν δύναται νά ἀρνηθῇ ἢ ν' ἀντιπαρέλθῃ τήν λογίαν παράδοσιν, ἥτις, παράλληλα μὲ τήν καθαρὰν λαϊκὴν, εἶνε, ὡς ἤδη ἀνέπτυξα, διὰ τὰς μάζας τοῦλάχιστον, ἐξ ἴσου καί κατὰ τὸν ἴδιον πρὸ παντὸς τρόπον ζωντανή· ὅτι καί ἂν ὑποτεθῇ ὅτι θὰ ἐπέμενε, κάμνοντας ἀφαίρεσιν ὧλων τῶν ἄλλων, νά πάρῃ ὡς βάσιν τοῦ ἀποκλειστικὰ τήν καθαρὰν λαϊκὴν παράδοσιν(*) καί ὅτι συνεπῶς θὰ εἶχεν ἀπέναντί τοῦ ἀφ' ἑνὸς τὰς συγχρόνους εὐρωπαϊστικὰς ἀντιλήψεις καί ἐξ ἄλλου τήν λογίαν τοιαύτην, ὁ δημοτικισμός, ἴσια - ἴσια καί εἰς αὐτὴν τήν περίπτωσιν, αἰσθάνεται τὸ μέλλον τοῦ πολὺ πλέον ἀσφαλὲς ἐὰν κρατηθῇ ὑπὸ τήν πτέρυγα τῆς λογίας παραδόσεως, κάτω ἀπὸ τήν ὁποίαν, ὥσαν κάτω ἀπὸ ὄρθρον εὐνοϊκόν, ὀφείλει νά ἀναγνωρίσῃ τὸν πραγματικὸν ἑαυτὸν τοῦ. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ δευτέρα ἰδέα μου. Ἐπιμένω δὲ ὄχι εἰς τὸ ὅτι πρέπει νά σταματήσῃ σήμερα κάθε προσπάθειά μας, ἐξ αἰτίας μιᾶς κάποιας θεμελιώδους ἀκαταρτισίας, ἀλλ' ὅτι πρέπει μετὰ μεγαλυτέρας δυνάμεως καί εὐρυτέρας συνειδήσεως ν' ἀποβλέπωμεν πρὸς τὴν δρᾶσιν μας, διὰ νά εἴμεθα πράγματι εἰς τὸ ὕψος τῆς ὑποθέσεως ποῦ διαχειριζόμεθα. Διότι δέν λανθάνομαι, δά, ἐὰν ἰσχυρίζωμαι, ὅτι ἡ ἐν ἐνεργείᾳ σήμερον φάλαγξ τῶν δημοτικιστῶν ἐν τῇ πράξει δέν εἶνε ἐντελῶς συνεπὴς πρὸς τὴν ἐξ ἧς ὠρμήθη μεγαλοπράγμονα τῇ ἀληθείᾳ θεωρίαν καί ὅτι, ἀντὶ νά ἐλαττώσῃ, αὐξάνει μᾶλλον, καί συστηματοποιεῖ ἐπικίνδυνα μάλιστα, τὸν ὄγκον τῶν ξενικῶν πνευματικῶν καταπλάσμάτων, ὑπὸ τήν ἀποσυνθετικὴν ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων ὁλοένα περισσότερον ἐκφυλίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους, τῶν γνησίων αὐτῆς χαρακτηριστικῶν παραμορφουμένων καί ἀμβλυνομένων.

Ὅλογυρα λοιπὸν εἰς τὰς δύο αὐτὰς κεντρικὰς ἰδέας κατέταξα, ἴσως καί νά ἐπεσώρευσα, σειρὰν παρατηρήσεων, μίαν ὅμως ἔχων πάντοτε βλέψιν, τὸ νά ἐπιχύσω ξάστερο φῶς ἐπὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων σημείων ἐξ ἐκείνων, ὅπου ἐν τῇ πράξει ὁ δημοτικισμός ἐφάπτεται τῆς λογίας παραδόσεως. Δέν εἶνε τίποτε ἄλλο πλέον ἐπιθυμητὸν καί πλέον σκόπιμον παρὰ τὸ νά κρατηθῇ ἐπίμονα καί ἀδιάλειπτα ὑπὸ τὸ φῶς διαυγοῦς κριτικῆς ὅλη αὐτὴ ἡ γραμμὴ τῆς ἐπαφῆς, ἡ ὁποία εἶναι εὐρεῖα ὅσον ἀκριβῶς καί ὁ ὀρίζων τοῦ μέλλοντός μας καί ἡ ὁποία εἶνε τρομερὰ περίπλοκος, ἐπειδὴ ἐπ' αὐτῆς ἀκριβῶς κείται ὅλα τὰ κρίσιμα σημεία τῶν ζητημάτων μας.

IX

Ἐπάνω εἰς τήν γραμμὴν ὅπου ὁ δημοτικισμός ἔρχεται εἰς σχέσιν πρὸς τήν λογίαν παράδοσιν, εἴτε συγκλίνων, εἴτε καί ἀντιφερόμενος πρὸς αὐτήν, ὑπάρχουν δύο ἐρωτήματα οὐσιώδη: διατὶ ἀπέβη τόσον ζωηρὰ καί ἔκπαλαι καί κατὰ τὸν τελευταῖον μάλιστα αἰῶνα εἰς τοὺς πεπαιδευμένους ἢ κατὰ τῆς λογίας παραδόσεως δυσφορία; Διατὶ ἐξ ἄλλου ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ ἀρνεῖται νά παρακολουθήσῃ τοὺς πεπαιδευμένους εἰς τὴν δυσφορίαν αὐτήν;

Ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων τούτων θὰ προσπαθῶ ν' ἀπαντήσω.

Ἡ παιδεία γίνεται κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπὶ μᾶλλον καί μᾶλλον ὀρθο-λογιστικὴ καί συστηματικὴ· καί ἐκ τούτου πᾶν ὅ,τι χάνει εἰς συνθετικότητα τὸ κερδίζει εἰς εὐρύτητα καί διαύγειαν· ὁ παιδευόμενος προβαίνει εἰς τὴν γνῶσιν ταῦ κόσμου διὰ τῶν ἀναλύσεων. Ἡ δὲ ἀνάλυσις εἶνε κατ' ἐξοχὴν ζήτημα μεθόδου. Ἀλλ' ἂν ὑπάρχῃ παιδεία ἡ ὁποία στερεῖται τῇ ἀληθείᾳ παντελῶς μεθόδου, αὕτη εἶνε ἡ παιδεία τὴν ὁποίαν

οί λόγοι παρέχουν εις τούς Νεοέλληνας· τίποτε ὅθεν τὸ παράδοξον, ἐὰν ἕνας ἰσχυρὸς νοῦς, διψῶν γνῶσιν, δυσφορῇ κατὰ τῆς παιδείας ταύτης· ἀντιθέτως τὸ ἔντονον τῆς δυσφορίας του καὶ τῆς κατακραυγῆς του δίδει ἀκριβῶς τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του καὶ καὶ τοῦ ὅτι λαμβάνει πράγματι συνειδησιν τῶν μοιραίων ἀναγκῶν τῆς νεωτέρας σκέψεως. Ἀντὶ τῆς κρίσεώς του, ἡ παιδεία αὕτη ἐν τῇ πράξει ἀπευθύνεται μόνον εἰς τὴν μνήμην του καὶ ἀντὶ μιᾶς κατατάξεως καὶ νοικοκυρεύσεως τῆς γνώσεως, αὕτη ἀντιθέτως ἐπισωρεύει ἀκατασχέτως παντοειδῆ νέα στοιχεῖα, σχεδὸν μίαν καταιγίδα ὀλοένα νέων συμβόλων καὶ ἐννοιῶν συγκεκριμένων καὶ ἀσθμαίνουσῶν· καὶ ἐνῶ ὑπεσχέθη νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὸ φῶς, αὕτη τὸν βυθίζει ὀλοένα περισσότερον εἰς τὸ χάος, τὸν ἀπομονώνει καὶ σχεδὸν τὸν θάπτει ζωντανόν. Ἡ ἀτελεύτητος φάλαγξ τῶν λογίων, ἡ ὁποία ἐπεχειρήσει νὰ ἐρμηνεύσῃ εἰς τούς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἐλληνιστικὸν ἱδανικόν, προφανῶς ἀπέτυχε· ἀπέτυχε διότι καὶ μέσα ἀνεπαρκῇ διέθετε καὶ μέθοδον κακὴν ἠκολούθησε· θέασα τὸ τυπικὸν μέρος τῆς γλώσσης ὡς ζήτημα ἀρχῆς εἰς τὰς προσπάθειας τῆς καὶ θεωρήσασα, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιτυχίαν ὡς πρῶτον βῆμα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν ἐπιδιώξεων της, δὲν ἤργησε νὰ εἶδῃ καὶ ἀδιαμαρτύρητα νὰ ὑπομείνῃ στενευόμενον τὸν ὅριζόντά της, ἔφθασε δέ, καθὼς ἐγένετο κατὰ μικρὸν ἐπιλήσμων καὶ κατωτέρα ἄλλως τῶν ἀρχικῶν βλέψεων, νὰ ὑποδουλωθῇ εἰς ἕνα μάταιον ὄνειρον καὶ νὰ περικλεισθῇ σὲ περιβάλλον σχολαστικὸ καὶ γελοῖο ὅμοιον τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρει ἴσως ἡ ἱστορία. Εἶνε ὅθεν δικαιοσύνη ἡ δυσφορία τῶν νέων κατὰ τῆς σχολαστικῆς μεθόδου τῶν λογίων· ἔχει δὲ ἐδῶ στερεὰν βάσιν ὁ δημοτικισμός, θεωρούμενος ὑπὸ τὴν ἀντιλογιστικὴν του μορφήν. Εἶνε ἔπειτα ἄλλο ζήτημα τὸ ὅτι ἕνας ἀνώτερος διανοητὴς δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀπλὴν αὐτὴν ἄρνησιν καὶ τὸ ὅτι θὰ ζητήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀνακεφαλαίωσῃ τὰ δεδομένα ὅλα καὶ τὰ βαθύτερα ἱστορικὰ καὶ αἰσθητικὰ αἷτια τοῦ αἰώνου· βίου αὐτοῦ τραγελάφου. Κατ' ἀρχὴν ἡ δυσφορία εἶνε δικαιολογημένη ἐφ' ὅσον προέρχεται ἀπὸ τούς ἰσχυροὺς νέους καὶ τούς εὐθεῖς χαρακτήρας.

Ἐξ ἄλλου ἐπίσης δικαίως αἱ μεγάλαι λαϊκαὶ μᾶζαι ἀρνοῦνται νὰ συμμερισθοῦν τὴν δυσφορίαν τῆς διανοητικῆς μειοψηφίας. Καὶ τοῦτο διὰ δύο λόγους. Πρῶτον ἀπὸ ἕνα ψυχολογικὸν γενικὸν λόγον, ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ νόμος τῆς οἰκονομίας τῶν δυνάμεων εἰς τὴν ζωὴν καὶ τοῦ ἐλάσσονος κόπου. Αἱ μᾶζαι εἶνε πάντοτε κατὰ βάθος συντηρητικαὶ ἀπὸ ζωικὴν ἀνάγκην, ἀρνοῦνται δὲ πεισμόνως νὰ μεταβάλλουν ἀντιλήψεις (ἔξεις θὰ ἔπρεπε νὰ εἰπῶ, διότι τὰ πληθῆ δὲν ἔχουν ἀντιλήψεις καθαρῶς διανοητικὰς), ἔστω καὶ ἂν τὸ νέον, τὸ ὁποῖον τούς εἰσπνέγῃται κανεῖς, εἶναι πασιφανῶς ἀληθινώτερον καὶ συμφερότερον ἢ τὸ παλαιόν· ὁ δεῦτερος λόγος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αἱ μᾶζαι δὲν αἰσθάνονται κινῆν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα μειονεκτήματα τῆς μεθόδου τῶν λογίων, τὰ ὁποῖα ἐπαναστατοῦν καὶ ἐκνευρίζουν τούς διανοητικούς. Αἱ μᾶζαι, ἀπὸ μοιραίους ἱστορικοὺς λόγους, δὲν ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν λογίαν παράδοσιν μέθοδον καὶ σύστημα, οὔτε ἠσθάνθησαν ποτὲ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναλυτικῆς μελέτης καὶ γνώσεως τοῦ κόσμου (δὲν εἶχαν ποτὲ τὸν καιρὸ νὰ τὸ κάμουν)· ἐζήτησαν καὶ εἶδαν εἰς αὐτὴν μίαν ψυχολογικὴν διέξοδον, ἐν ἔρεισμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου περισυλλεγόμεναι, ἀσφαλεῖς κατὰ πασῶν τῶν ἱταμοτήτων, δι' ὧν ἀδιαλείπτως ἐπροπηλάκισεν αὐτάς μία ἀδυσώπητος μοῖρα, ἡμπόρεσαν νὰ περιβάλωσιν τὸν φυσικὸν καὶ δίκαιον ἐγωῖσμόν αὐτῶν καὶ νὰ διασώσουν τὴν ἠθικὴν καὶ αἰσθητικὴν αὐτῶν αὐτοεμπιστοσύνην καὶ ἀκεραιότητα.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀναπτύξω τὴν δευτέραν αὐτὴν ἀποψιν τῶν μαζῶν, θέλω νὰ ἐξαντλήσω τὴν πρώτην· διότι καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ πρῶτος λόγος, ἂν καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον εἰς τὸ παθητικὸν τῶν μαζῶν, εἶνε ἄξιος μεγαλυτέρας προσοχῆς. Ἐχομεν ἐνώπιόν μας ἐν καθεστῶς, τὸ ὅτι ὁ λαὸς εἶνε διατεθειμένος μὲ σταθερότητα ἀσάλευτον, μὲ ἐμπιστοσύνην, μὲ τρυφερότητα καὶ πρωτοφανῇ ἰδεαλιστικὴν ἀγάπην, ἡ ἥποια τοῦ ἔγεινε ἔνστικτον καὶ ἔξις προσφιλεστάτη, πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν· ἔχομεν ἐξ ἄλλου τὸ δεδομένον ὅτι οἱ λαοὶ ἔχουν ἀκατάπαυστα τὴν ἀνάγκην νὰ πιστεύουν σὲ κάτι. Πῶς λοιπὸν θὰ ἐτολμούσαμε ἡμεῖς, χωρὶς νὰ ἔχωμε κάτι θετικόν, συνθετικόν, τόσο δοκιμασμένον καὶ τόσο

ὕψηλὸ καὶ σεβάσμιον, νὰ ἀρχίσωμε νὰ ὑποσκάπτωμε τὸ καθεστὼς αὐτό; Καθένας ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ ἂν ἀπὸ μοιραίαν ἀνάγκην εἰδῇ μιὰ μέρα ἀποσυνθετομένην τὴν ὅποιαν ἰδεολογία του, ἀτονοῦσαν τὴν πίστιν του καὶ τὴν ἐλπίδα του, ἴσως θὰ μπορέσῃ σχετικῶς ἐγκαίρως νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν ἐλπίδα του καὶ τὴν ἰδέα του ἀπάνω σὲ μιὰ ἄλλη βᾶσι καὶ σὲ ἄλλο σχέδιον. Ἀλλὰ οἱ λαοί, ἅπαξ καταπέσουν, πάρα πολὺ δύσκολα σηκώνονται· εἶναι δὲ ἴσα-ἴσα χαρακτηριστικὴ ἡ κατάστασις, ποῦ ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα· ἐνῶ οἱ δημοτικισταί, χωρὶς νὰ προτείνουν ἀληθῶς κάτι θετικόν, γελοιοποιοῦν τοὺς λογίους· ἐνῶ ἐκεῖνοι, μὲ ἀλλόκοτον ἀλλαγαγμόν, ἀμύνονται τῆς λογίας παραδόσεως καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ἄλλων τρυφερωτέρων ζητημάτων, ἐντελῶς διαφοροτική εἶνε ἡ στάσις τοῦ λαοῦ, ὅστις, ἐνῶ δὲν ἔπαυσε ποτὲ ἀπὸ τοῦ νὰ μυκτηρίζῃ τὴν δασκάλικη σχολαστικότητά, ἐσεβάσθη ὅμως ἐκεῖνον, οὗτινος αὕτη εἶναι μοιραῖος φορεὺς, ἀντιλαμβάνεται δὲ ἐνστικτικῶς τὴν μεταρρυθμίσιν ὡς μίαν προσπάθειαν στενεύσεως καὶ νοθεύσεως τῆς ψυχολογίας του, σχεδὸν ἀνατροπῆς αὐτῆς.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν εἶναι ἔργον ἄξιον ἀνθρώπων ποῦ φιλοδοξοῦν νὰ ἡγηθοῦν διανοητικὰ τοῦ λαοῦ τὸ νὰ τοῦ ἐμπνεύσουν δυσπιστίαν πρὸς τὰ παλαιὰ ἰδανικά. Εἶναι ἄλλως τε πρᾶγμα πρόστυχο νὰ ὑποβληθοῦμε σὲ ὅλη αὕτη τὴν ἀρνητικὴν προσπάθεια καὶ μάλιστὰ γιὰ ἕνα λόγο μηδαμινόν, γιὰ νὰ ρίψωμε τὸ κύρος τῶν λογίων, ὅχι καὶ τῆς λογίας παραδόσεως, ὅπως αὕτη πρέπει νὰ ἐννοηθῇ στὴν εὐρυτάτη σημασίᾳ της, ὡς φορεὺς τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἰδανικοῦ, ἀλλὰ ἀπλῶς τὸ κύρος μιᾶς τάξεως διανοουμένων ἀρκετὰ δυστυχῶν ἄλλως τε. Ἀς κάνωμε μᾶλλον ἔργα ζωντανά, τὰ ὅποια, ἂνευ ἐπιβοηθητικῆς τινος ἐπιχειρηματολογίας, θὰ ἐπιβληθοῦν ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὴν κοινὴν συνειδήσιν καὶ θὰ εἰδρουν ἀνταξίαν θέσιν μέσα εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀς προσπαθήσωμεν ὅχι ν' ἀνatreψωμεν τὴν ψυχολογίαν τοῦ λαοῦ, τὴν μουσικωτάτην διάθεσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ νὰ τὴν ἱκανοποιήσωμεν, νὰ τῆς δώκωμεν ἔκφρασιν θετικὴν καὶ νὰ τὴν γεμίσωμεν μὲ ἔργα μεγάλα, ἀντάξια αὐτῆς.

Ἀς ἴδωμεν τώρα καὶ τὴν δευτέραν ἄποψιν τῶν μαζῶν· ἔλεγα ὅτι αὗται ἐζήτησαν καὶ εἶδραν εἰς τὴν λογίαν παράδοσιν· ὑπὲρ πάντων ἄλλων μίαν ψυχολογικὴν διέξοδον καὶ ὅτι διετέθησαν πρὸς αὐτήν, ὑπεράνω τῶν μικροψύχων διαπληκτισμῶν τῶν διανοουμένων, ὡς πρὸς ἀληθινὸ ἰδανικόν. Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν αὐτὴν τὴν ἄποψιν εἶνε ἀνάγκη κατ' ἀρχὴν νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν τοῦτο πρὸ παντός, ὅτι αἱ μᾶζαι δὲν εἶναι δυνατόν ποτὲ νὰ λάβουν μίαν καθαρὰ διανοητικὴν ἀντίληψιν καὶ τοῦ πλέον μικροῦ πράγματος καὶ ὅτι οἱ διανοητικοὶ αὐτῶν ἡγέται, παρὰ τὸ νὰ προσπαθοῦν νὰ διαφωτίσουν αὐτάς συστηματικὰ, χρέος ἔχουν πολὺ μᾶλλον, ἀποβλέποντας ὁλότελα ἀντικειμενικὰ εἰς τὸν σκοπὸν τῶν, νὰ δώσουν εἰς αὐτάς ὅ,τι ἔχουν νὰ δώσουν μὲ τὴν μορφήν ἐκείνην μὲ τὴν ὁποίαν καὶ μόνην θὰ ἠδύνατο τοῦτο νὰ εἶνε εὐπρόσδεκτον εἰς τὸν λαόν· οὔτε ἡξέυρομεν ἄλλως ἂν ἡ μορφή αὕτη δὲν εἶνε καὶ ἄλλως ἀνωτέρα ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐπεξεργασμένην ἀπλῶς διανοητικὰ. Σχετικῶς δὲ μὲ τὸ ζήτημά μας εἶνε ἀνάγκη νὰ τονισθῇ πάρα πολὺ ἡ διαφοροτικότης αὐτῆς μὲ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς εἶναι διατεθειμένος πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν καὶ ὅτι ἡμεῖς, ὅσοι ὑπέστημεν τὴν τρομερὰν ὄντως στρέβλωσιν τῆς ἐλαττωματικῆς μεθόδου της, δὲν πρέπει νὰ γενικεύωμε τὴν σημασίαν τοῦ κινδύνου τούτου, τὸν ὁποῖον διετρέξαμεν καὶ τοῦ ὁποῖου ἐλάβομεν συνειδήσιν ὑπὸ διαφοροτικὰς ὁλως συνθήκας. Θὰ ἐξηρχόμην πολὺ τοῦ θέματος ἕαν ἐπεχείρουν ν' ἀναπτύξω περιπλέον τὴν διαστολὴν αὐτῆν· θὰ δώσω μόνον ἄδροτέρους τινὰς χαρακτηρισμοὺς τῆς λαϊκῆς ἀπόψεως. Τοῦτο θὰ ἐπαναλάβω, ὅτι διὰ τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει συνειδήσιν τοῦ βάρους τοῦ χρόνου, ἡ λογία παράδοσις εἶναι μίᾳ ζωντανότατῃ πραγματικότητι σημερινῇ δι' αὐτὸν ὁ Περικλῆς εἶνε ὅ,τι καὶ ὁ Καποδίστριας ἢ ὁ Τρικούπης, ὁ Θεμιστοκλῆς ὅ,τι καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἢ ὁ Καραϊσκόκης ζοῦν ὅλοι καὶ κινοῦνται, βαπτιζόμενοι μέσα εἰς τὸ ζωογονικὸν αἶσθημά του. Ἡ Ἑλλάς εἶνε διὰ τὸν λαόν ἡ συνισταμένη τῶν ὑψηλῶν ὥραιότητων· κάθε τι, τὸ ὁποῖον φαντάζει ὡς ἀνώτερον καὶ ὡς ὥραϊον, διὰ τὸν λαόν εἶνε ἔργον τῶν Ἑλλήνων. Καθ' ὃν λόγον καὶ καθ' ὃν τρόπον τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι, κατὰ τὸν ἴδιον καὶ

ἡ λογία παράδοσις διαθέτει τὸν λαὸν ὑπερήφανα καὶ μουσικά. Τί εἶναι τῇ ἀληθείᾳ τὸ περιεχόμενον τῆς λαϊκῆς ψυχῆς σήμερα; Ἀπὸ ἀπόψεως θεσμῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν εἶχομεν τὴν κοινότητα, τὴν μεταβυζαντινὴν κοινότητα, συμπεσιμένην καὶ αὐτὴν, ὑποχρεωμένην ν' ἀμύνεται κατὰ ἀντιπάλου ἀδισλείπτως ἀνανεώνοντος τὰς κατ' αὐτῆς ἐφόδους του, διὰ νὰ ἀρπάσῃ τὰ ὠραῖα παιδιὰ καὶ διὰ νὰ καταπατήσῃ τοὺς γονίμους ἀγρούς· ἐξ αἰτίας τοῦ λόγου τούτου ἡ κοινότης δὲν ἀπέκτησε πείραν ἐσωτερικὴν καὶ ἄφηκε σχεδὸν ὅλα τὰ ζητήματά της ἄλυτα, τὴν διοίκησιν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν γεωκτησίαν, τὰς βοσκάς, τὴν ἀγροφυλακίην, τὴν δικαιοσύνην, ἀναμένουσα εὐθεωτέρους καιρούς· καὶ ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα αὕτη, ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἀπενέκρωσε τὴν κοινότητα (*). Ἀπὸ ἀπόψεως αἰσθητικῆς ἔχομεν τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, περὶ τοῦ ὁποῦ ὠμίλησα ἀνωτέρω. Περιέχει ὅμως ἐκ παραλλήλου, ἡ λαϊκὴ σημερινὴ πραγματικότης ἴσια· ἴσια τὴν λογίαν παράδοσιν, ὡς ἔνα μῦθον λαμπρόττον· τόσον ἀκράδαντα πιστεύει ὁ λαὸς εἰς τὸν μῦθον αὐτόν, ὥστε ἡ ἀνατροπὴ τῆς λογίας παραδόσεως θ' ἀπετέλει ἄδειασμα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, χαοποίησιν αὐτῆς. Δὲν θεωρῶ ὅτι δικαιούμεθα νὰ θίξωμεν τὸν λαὸν εἰς τὸ αἰσθημὰ του περὶ τοῦ μύθου τούτου. Ἀντιθέτως θεωρῶ τὸ αἰσθημὰ αὐτὸ ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ὀρθόν· εὐρισκόμενος ὁ λαὸς μεταξὺ τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κοινωνιολογικοῦ ἀστικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, λίαν εὐστόχως, ἀποστρεφόμενος ἀπ' αὐτῶν, προσβλέπει πρὸς τὴν αἰωνίαν ἀρχαίαν Ἑλλάδα· θεωρῶ τὸ αἰσθημὰ του αὐτὸ ὡς τὸ ὑγιέστερον, τὸ ρωμαλεότερον αἰσθημὰ ἀπὸ ὅτι ἔχει νὰ παρουσιάσῃ σήμερα οἷοσδήποτε ἄλλος λαός. Εἰς τὴν λαγῶνα τοῦ αἰσθήματος τούτου κυφορεῖται τὸ μέλλον τῆς Ἀνατολῆς Ὀλοκλήρου, τὸ ὁποῖον ἡρτῆται ὅχι εἰς τὴν ἀνατροπὴν ἢ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς λογίας παραδόσεως, ἀλλ' εἰς τὴν ἐμφάνισιν διανοητικῶν ἐκμαιευτῶν ἰσοδυνάμων πρὸς αὐτὴν.

Δὲν θὰ προσπαθῶ νὰ δώσω ἕνα στρογγυλεμένον συμπέρασμα εἰς τὴν μελέτην μου· τοῦτο, ἂν καὶ ἴσως θὰ ἦτο ὠφέλιμον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῆς, θ' ἀπετέλει ἐν τούτοις ἀσέβειαν πρὸς τὴν εὐρύτητα τοῦ θέματός μου καὶ πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἰδιόζον εἰς αὐτὸ χαρακτηριστικόν, γνώρισμα τοῦ ὅτι εἶναι θέμα ζωντανό, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποῦ ὑπερβολικὰ συγκινούμεθα καὶ ἐξαπτόμεθα. Θὰ δώσω συμπληρωματικὰς τινὰς προτάσεις, καταλλήλους ὅχι νὰ ἱκανοποιήσουν καὶ νὰ καθουχάσουν τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ διὰ νὰ κεντρίσουν ἔτι πλεον τὴν σκέψιν του πρὸς νέαν βαθύτεραν μελέτην τοῦ θέματος.

Λέγω δηλαδὴ ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν Ἀνατολήν, παρὰ μία μόνη παράδοσις, ὥσαν μεγάλη πνοή, ἡ Ἑλληνιστικὴ.

Κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὁ λογιωτατισμὸς παρουσιάζεται ὡς μία ἀτυχὴς προσπάθεια, ἥτις ἀνεπτύχθη ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἑλληνιστικοῦ ρεύματος· ὁ δημοτικισμὸς ὅμως, δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῇ ποτὲ εἰς ἕνα ἐξ ἴσου σχολαστικὸν καὶ ἀσυνεπὴ ἄλλως προορισμόν, ὥσαν δηλαδὴ κάτι ἀπλῶς ἀντίμαχον τοῦ λογιωτατισμοῦ· θὰ ζητήσῃ ν' ἀγκαλιάσῃ εἰς τὴν ἐποπτεῖαν του ὀλοκλήρον τὸ πεδῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῦ βαίνει ἡ ἑλληνιστικὴ παράδοσις.

Δὲν εἶναι δὲ καθόλου ἔξω τοῦ προορισμοῦ του ὁ δημοτικισμὸς ἔάν καταφλέγεται ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν, καθὼς ἀρχήθην ἐσημείωσα τοῦτο ὡς ἐγκείμενον εἰς τὴν φύσιν του, νὰ δράσῃ, ὅχι μόνον ἀπλῶς ἀναλυτικὰ ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἀναπλαστικὰ καὶ συνθετικὰ μέσα εἰς τὴν σημερινὴν ζύωσιν.

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁ δημοτικισμὸς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν σχέσιν του μετὰ τὴν λογίαν παράδοσιν, ὅχι μόνον ἐπαναστατικὸς καὶ ἀντίμαχος κατ' αὐτῆς δὲν εἶνε ἀλλὰ καὶ συνεχιστὴς μάλιστα, ὅς ἐλπίσωμεν ρωμαλεώτερος, τοῦ ἔργου της, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ὡς ὅρος θεμελιώδης ἐστάθῃ πάντοτε μία συγχρονισμένη, ἀπολλωνιακὴ καὶ γόνιμος ἐρμηνεία τῆς ἑλληνιστικῆς συλλήψεως ἐπὶ τῆς ζωῆς.

Πρὸς τὴν σύλληψιν ταύτην καὶ πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν, ὡς φορέα αὐτῆς, μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἐλπίδων ἀπέβλεψαν καὶ οἱ Βαλκανικοὶ καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ λαοί. Τὸ δὲ ἔργον τῶν διανοουμένων εἶναι ὅχι ν' ἀποστρέψουν τοὺς λαοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅπου εὗραν παρηγορίαν καὶ ὄθεν ἐλπίζουν τὴν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ, στοιχοῦμενοι μετὰ νε-

φρούς ισχυροτέρους, ακριβῶς κατὰ τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν, νὰ δώκουν, διὰ τῶν μέσων τοῦ ἡ ἀνάγκη προσδιορίζει καὶ τοῦ διαθέτει ἡ σημερινὴ ζωὴ καὶ ἡ τέχνη, μορφήν εἰς ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ὅλοι μὲν δισαθανόμεθα ὡς μίαν ἀσύλληπτον μέν, πλήν ἐγκειμένην εἰς τὰ ἴδια ἡμῶν σπλάχνα, ἁρμονίαν.

Ἡ Ἀνατολὴ παρουσιάζει σήμερον διπλοῦν στάδιον δράσεως διὰ τοὺς διανοουμένους· στάδιον ἀναλύσεων τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν δεδομένων ἐν αὐτῇ· στάδιον συνθέσεων, ὅπου τὰ νέα ἰδανικά, ὧν τὰ στοιχεῖα εὐρίσκονται ἐν διασπορᾷ μέσα εἰς τὸ σημερινὸν περιβάλλον, ἀδημονοῦν νὰ λάβουν μορφήν καὶ παραστήσιν καὶ κύρος ἐπὶ τῶν μελλοντικῶν κατευθύνσεων. Λέγω δὲ ὅτι ἂν ὁ δημοτικισμὸς ἐπενέβαινεν μίαν ἡμέραν δικαιοματικά ἐπὶ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ σταδίου τῆς δράσεως, νὰ κάμῃ δηλαδὴ τὴν ὀνάλυσιν ὅλων τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα σοβοῦν σήμερα, σταματημένα ἀπὸ αἰώνων, μέσα εἰς τὴν συγκεχυμένην ψυχολογίαν καὶ τὴν κοινωνικὴν διτάξιν μας, νὰ κάμῃ ἐπίσης μίαν ἀνασύνθεσιν τῶν ζωτικῶν δυνάμεών μας ἐπάνω εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν βάσιν, τοῦτο θὰ ἦτο ἐνδείξεις ἀσφαλῆς, ὅτι ἔλαβεν ἥδη πλήρη συνειδησιν τῶν αἰτίων ἐξ ὧν προέκυψε καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἐν ᾧ πέπρωται νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ γονιμοποιηθῇ.

Ἐνας ἀπλὸς ἀντιλογιστικὸς δημοτικισμὸς ὅχι μόνον τὴν συνδρομὴν τοῦ λαοῦ δὲν θὰ κινήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος του, ἀλλὰ θὰ ἐπισύρῃ ἐπ' αὐτοῦ δικαίαν τὴν καχυποψίαν καὶ τὴν ἀντιπάθειαν αὐτοῦ.

1) Παράλληλα πρὸς τὸ «ἄρκει τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς», οἱ Ἕλληνες μποροῦν νὰ εἰποῦν ἐπίσης «ἄρκει τῇ ἡμέρᾳ ἡ χαρὰ αὐτῆς καὶ ἡ θεσιότης αὐτῆς». Κάτω ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν ἥλιο δὲν ὑπάρχει ὅτε μία ἡμέρα μέσα εἰς τὸ καλενθάριον, πού νὰ μὴ εἶναι θεωρητικά καὶ πρακτικά αὐτάρκης εἰς ἑαυτήν.

2) Εἰς τὰς δυτικὰς κοινωνίας δροῦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἄλλοι παράγοντες, οἰκονομικοὶ ἄμα καὶ ψυχολογικοί· αἱ δυτικαὶ κοινωνίαι, πραγματοποιήσασαι μεγίστας κατακτήσεις καὶ προόδους εἰς τὸ ζήτημα τῆς υποδουλώσεως καὶ χρησιμοποίησεως τῆς ὕλης, περιῆλθον ἐξ αἰτίας τοῦτου καὶ ἄλλων λόγων, εἰς ὀξυτάτην κρίσιν· ἐὰν θυνθῶν νὰ ἀνθέξουν καὶ ν' ἀνασυνταχθῶν ἐπάνω εἰς μίαν νέαν βάσιν, θὰ παρουσιάσουν ἐπὶ τῆς γῆς ὁμολογουμένως πολιτισμὸν μέγιστον. Ὁφείλομεν νὰ συμπαθῶμεν τὰς λαϊκὰς τάξεις τῆς Δύσεως. Εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ὅμως ὅταν προσπαθῶμεν νὰ κρίνωμεν τὸν σοσιαλισμὸν ὡς ὑπόθεσιν θεωρητικὴν, ὅταν μάλιστα τὴν μελετῶμεν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἰδικὰ μας πράγματα. Ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία διεκδικεῖ κύρος παγκόσμιον. Τὴν κρίνομεν δὲ ἐνταῦθα καὶ ὡς πρὸς τὴν τάσιν τῆς αὐτῆς τῆς παγκοσμιότητος, δηλαδὴ ὡς παγκόσμιον κοινωνικὴν θεωρίαν καὶ ὡς πρὸς τὸ ἂν εἶναι ἐφαρμοσμός παρ' ἡμῖν. Ὅμοια παρουσιάζομεν τὴν ἑλληνιστικὴν, ὡς τοπικὴν καὶ ὡς παγκόσμιον.

3) Ἄλλαι ἐξ αὐτῶν, ἡ ἐπιβολὴ φόρου λ. χ., περιῆλθον εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Κοινοβουλίου καὶ τοῦ Ὑπουργείου, ἄλλαι πάλιν ἀνετέθησαν εἰς χεῖρας ξένων πρὸς τὸν τόπον, ἀνικάνων καὶ δεδαίων περὶ τῆς λήψεως συντάξεως ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι συνεπῶς δὲν ἔχουν λόγον ν' ἀναπτύξουν καὶ νὰ εὐνοήσουν καμμίαν πραγματικὴν δραστηριότητα.

4) Θὰ ἦτο λάθος ἐὰν τὸ ἰδανικὸν αὐτὸ ἀφήνοντο νὰ τὸ διαχειρισθῶν καὶ νὰ τὸ ἐφαρμόσουν εἰς τοὺς ἀνατολίτας καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας διὰ ἰδίον λογαριασμὸν, ὡς ἀποκλειστικὸν προνόμιον, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ λοιποὶ νεοέλληνες ἐκμεταλλεῦται εἰς ἕλεος τῶν μαζῶν. Πλὴν ἡ ἔννοια αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐντὸς τοῦ περιθωρίου τῆς παρούσης μελέτης, διότι θὰ ἔπρεπε καὶ ὕφος πλέον εἰδικὰ ἐπιστημονικὸν νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ τὴν διτάξιν τῆς ὕλης ν' ἀλλάξωμεν.

5) Ὁ Περικλῆς ἐξαίρων τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἐπιτάφιον δὲν ἀνέφερεν, ὡς θὰ ἔκαμνεν ἕνας νεώτερος, ὅτι σ' αὕτῃ τὴν πολιτείᾳ θρίσκει κανεὶς εὐκολὰ τὸ δίκαιόν του· πολὺ πῶς ὀφθαλμὸν κριτήρια καθιέρωσεν ἐκεῖνος.

*) Δεδομένου, ὅτι ἡ παρούσα μελέτη χρονολογεῖται πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ 1922, ἡ ὡς ἂν ἐξασφάλις προϋποθέτει τὴν δυτικὴν Μικρασίαν ἐλεύθερα προσιτὴν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν γένει εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν πολιτιστικὴν μονάδα.

6) Προφανώς δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ οὔτε κατὰ κεραλαὶν ἀπὸ τὰς κατακτήσεις τὰς ὁποίας ἔως τὴν ᾠρὰν ἐπραγματοποίησε μέσα εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν ζήτημα τῆς γλώσσης.

7) Εἶναι διδακτικωτάτη δι' ἡμᾶς ἡ θράσις τῶν κοινωνιολόγων. Ἡ θράσις αὕτη φέρει δὴ οὐκυρίως σαφὴ χαρακτηριστικά: 1ον) ὅτι ἀπορρίψασα τὴν λογίαν παράδοσιν δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ ζώπυρα, τὰ ὁποῖα αὕτη, ἔστω καὶ ἀνάμικτα μὲ πολλὴν αἰθάλην, φέρει μέχρις ἡμῶν 2ον) διότι, ἰσχυρισθεῖσα κατὰ θεωρίαν ὅτι θὰ οἰκοδομήσῃ ἐπάνω εἰς τὴν καθαρὰν σύγχρονον λαϊκὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν παρουσίασεν ὡς ἐξελξιμον, εἰς τὴν πρᾶξιν δὲν ἠδυνήθη νὰ κατέλθῃ, ὥς θὰ ἔλεγαν, μέχρις αὐτῆς, μέχρι τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου, κατόπιν μελέτης, νὰ προαγάγῃ τὰς ἀντιλήψεις. Κι' ἐπειδὴ δὲν ἀπέκτιψε ἐπαφὴν μὲ τὸν λαόν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀπέκρουε τὴν λογίαν παράδοσιν, τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἔκαμε τίποτε περιπλέον ἀπὸ τοῦ νὰ εισαγάγῃ ξενικὰς τινὰς προτάσεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀφομοιωσίμους ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων τῆς ἡμέρας. Ἡ θράσις αὕτη συγγενεῖς μὲ ἐκείνην ἥτις εἰς περίοδον προγενεστέραν προπαρεσκευάσεν τὴν ἐισβολὴν τῶν κοινωβουλευτικῶν θεσμῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν εἶναι ποσὸς κίνησις ἐκ τῶν κάτω.

8) Ὑπῆρξε μίαν στιγμὴ, μεγάλη δυνως καὶ τιμητικὴ δι' ἡμᾶς, καθ' ἣν ἀπεδελέφαμεν εἰς τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι καὶ εἰς αὐτὸ, εἰς τὴν διάθεσιν ἣ ὁποία τὸ κινεῖ, ἐζητήσαμεν τὴν κανονικὴν ἰδέαν, ἣ ὁποία μᾶς ἐχρειάσθη διὰ τὴν ἀναγέννησιν. Πλὴν, τῇ ἀληθείᾳ, ἔχομεν πλέον παραιτηθῇ αὐτῆς τῆς ἐπιχειρήσεως· ὅχι μόνον δὲν ἀποβλέπομεν πρὸς αὐτήν, ἀλλ' οὔτε ἐννοοῦμεν πλέον ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα· εἶναι πολὺ δυσανάλογον μὲ τὴν ἐπιστημονικότητα καὶ τὴν σοβαρότητα εἰς τὴν ὁποίαν ἐξελιχθήμεν καὶ τῆς ὁποίας δὲν δυνάμεθα ἀκινδύνως ν' ἀπαλλαγώμεν. Κι' ἐπὶ πλέον δὲν γνωρίζω ἂν αὕτη ἡ τροπὴ δὲν εἶναι ἡ πιὸ σύμφωνη μὲ τὸ ζωϊκόν μας συμφέρον. Διότι δι' ἡμᾶς ἀποτελεῖ κίνδυνον θανάτου τὸ νὰ ἐννοήσωμεν, τὸ νὰ ζήσωμεν δηλαδὴ καὶ νὰ αἰσθανθώμεν ἀληθινὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδιος καὶ τοῦ Ρουμελιωτισμοῦ γενικᾶ· ἡ ἀκαταληψία του εἶναι ὁρὸς ζωῆς· διότι πρόκειται γιὰ ἓνα κεραυνὸν πόνου μαζί καὶ χαρᾶς, τοῦ ὁποίου τὴν κένωσιν δὲν εἰμπορούμε νὰ δεχθώμεν. Μήπως τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι, ἰδίως ἡ μελωδία του, δὲν χαρακτηρίζεται τὴν ὥρην ὡς θρηνώδης, μονότονη καὶ ἀπαισιόδοξη; αὕτη εἶναι ἡ ἀκαταληψία, ὅτι δὲν μπορούμε νὰ μπούμε καθόλου στὸ νόημα του καὶ στὴ λεπτομέρειά του γιὰ νὰ νοιώσωμε τὴ χαρὰ, τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν τόλμην του. Ἐχὼ ἀκούσει γιὰ ἓνα ρουμελιώτη, ὁ ὁποῖος, ἀφ' οὗ ἐτραγουδεῖ καὶ ἔκλαψε, ἔπειτα, μὲ πρὸς πο δόλοδρσο, φωτεινὸ καὶ χαρούμενον, εἶπε, μονολογῶντας: «μὲ ζῆλεύουν, ἐπειδὴ, ἂν καὶ φτωχός, εἶμαι περήφανος· μὰ εἶμαι, ἐγὼ εἶμαι ὁ βασιλεὺς τοῦ κόσμου!» Ἐκεῖνος δηλαδὴ, ἀπὸ τὸ ἴδιο τραγοῦδι ποῦ ἐμεῖς ἐρίσκομε μελαγχολικὸ, διετέθη, ἀντιθέτως, ὑπερήφανα καὶ θαυσιμακά. Τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια καὶ ἡ δημοτικὴ μελωδία εἶναι φορτωμένα ἀπὸ πόνον ἀληθινά, προϋποθέτουν μάλιστα τὴν συνειδήσιν τραχυτάτων δοκιμασιῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας προφανῶς ἔχουν περάσει οἱ πληθυσμοὶ τῆς Ρούμελης· ἀλλὰ τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι εἶναι, αὐτὸ τοῦτο, καὶ ὡς ἓνα τρόπαιον νίκης κατὰ τῶν δοκιμασιῶν αὐτῶν· μία γιγάντια δύναμις κινεῖται, ἄνστα, ρωμαλέα, αὐτοκυρίαρχα διὰ τοῦ στίχου καὶ τοῦ μέλους του, δύναμις ἣ ἐποία μαλακώνει, λεπύνει, ἀποκαθαίρει, ἡμερώνει, πλάθει καὶ ἐλληνοποιεῖ καὶ, πέραν τοῦ ὅτι, ἔδωκε ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἐξαβλῶναι σχεδὸν τὴν τραχεῖαν καὶ θάρβαρον γῆν τῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπιβάλλει ἡ ζωὴ καὶ ἡ Μοῖρα, μὲ τὴν ἀδικίαν της καὶ τὴν τυφλότητά της. Ἄλλος λαὸς ὑπὸ παρομοίαν δοκιμασίαν θὰ οὐρλιάζε, δὲν θὰ τραγουδοῦσε. Ὁ Ρουμελιώτης τὴν ὑπέστη σιωπηλός, μὰ χωρὶς νὰ συντριβῇ καὶ ἀπαξ σωθεῖς, ἐστράφη πρὸς αὐτὴν μὲ μοναδικὴ ψυχραιμία καὶ, μὲ μικρόγλυκο χεῖλι, τὴν ἐμελέτησε θαδιὰ καὶ σοβαρά· καὶ, χύνοντάς τὴν ἔπειτα εἰς τὴν θείαν μήτραν τῆς ψυχῆς του, τῆς θεμελῆς αἰσθηματικότητος καὶ τῆς διαγωγῆς αἰσθητικότητος του, ἐπλασεν ἀπ' αὐτὴν μίαν ὑπέροχην μελωδίαν, τὴν ὁποίαν ἐτραγουδεῖ καὶ τὴν ὁποίαν ἐκλήροδότησε εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, ὡς μίαν ὡραίαν διαμαρτυρίαν ἐνάντια εἰς τὴν σκληρότητα τῆς ζωῆς, διὰ νὰ παραδαρρύνωνται ἴσια - ἴσια καὶ νὰ ἀνδρίζωνται ἐξ αὐτῆς. Δὲν γνωρίζω δμως

ἐὰν ἡμποροῦμε σήμερα ν' ἀποβλέψωμεν εἰς ἓνα τόσον ὑψηλὸ καὶ δραματικὸ θρίαμβο. Εἴμεθα πάρα πολὺ προνοητικὰ βολευμένοι, ἢ δὲ λύπη ὅσον καὶ ἡ χαρὰ, πέραν τοῦ ὅριου τῆς ἀντοχῆς μας, θ' ἀπέβαιναν ὀλεθρία δι' ἡμᾶς. Τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, πέραν ἐκείνων οἱ ὅποιοι δὲν νοιώθουν παρὰ μόνον τὴν ἐνοχλητικὴ μελαγχολία του, ἴσως καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς πῖο ἰσχυροὺς μεταξὺ ἡμῶν, θ' ἀπομείνῃ ἓνας μαγικὸς ἀξεδιάλυτος κόμβος, μία δυσχερὴς, καὶ διὰ τοῦτο ἀγνοῦν, ὑπόθεσις ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ συνεπῶς ἀχρηστος εἰς τὴν ἀναγέννησιν· ἴσως νὰ ἐπέρασεν γιὰ πάντα· ἴσως, μάλιστα, ἐπειδὴ εἰς τὴν ψυχολογίαν ὁ χρόνος δὲν μετρεῖται μὲ τὰ ἡμερολόγια, οὔτε ἡ ἀπόστασις μὲ τὰ μέτρα, νὰ εἶναι κατὶ πολὺ πῖο παρωχημένον καὶ πολὺ πῖο ὑψηλόν, πολὺ πῖο μακριὰ γιὰ μᾶς ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο πῶς κυρίως λέμε παρὰ θ ο σ ι ν Ἑ λ λ η ν ι σ τ ι κ ῆ ν. Τοῦτο πρὸ παντὸς σημειώσω· ὅτι ἡ κυρία ἐλληνιστικὴ παράδοσις, ἐνθ' ἀπὸ ἀπόψεως πλαστικότητος εἶναι ἐξ ἰσοῦ καὶ πῖο πολὺ ἴσως ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι σταθερὰ διαμορφωμένη καὶ πειθαρχημένη, εἶναι, ἐξ ἄλλου, ὥς πρὸς τὸ περιεχόμενόν της, ὀλιγώτερον λεπτὴ ἢ ἐκεῖνο, ὀλιγώτερον μουσικὴ, ὀλιγωτέρα, ἁδροτέρα καὶ πρακτικωτέρα, τοιαύτη ὥστε ν' ἀποθῇ κατ' ἐξοχὴν ὠφέλιμος εἰς ἓνα λαόν, ὁ ὅποτος ἔχει ἀνάγκην, κατασιγάζων κἀπως τὴν εὐαισθησίαν του, νὰ πειθαρχήσῃ ἐπ' ἀρκετὸν εἰς τὰς ὀλιγωτέρας ἀνάγκας τῆς σωματικῆς του καὶ τεχνικῆς διαμορφώσεως, πρᾶγμα τὸ ὅποτον θὰ τὸν κάμῃ ρωμαλεώτερον καὶ πῖο ἱκανὸν διὰ ν' ἀποβλέψῃ μὲ τὸν καιρὸν εἰς πράγματα ὑψηλότερα καὶ νὰ ἐπανεέλθῃ, ἀπηλλαγμένος τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν πιέσεων, μετὰ μεγαλυτέρας δυνάμεως εἰς τὴν ἀνωτέραν διάθεσιν τοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδιου.

9) Ὁ δημοτικισμὸς, στηριζόμενος εἰς τὴν πείραν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας τοῦ δήμου, θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν τελείαν διαμόρφωσιν τῆς κοινοτικῆς πολιτικῆς συνειδήσεως· θὰ μεριμνήσῃ ριζικὰ διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς περὶ μεγάλης πολιτείας συνειδήσεως ἀντὶ τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἀπὸ σύγχρονον εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον καὶ πρὸ παντὸς ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποτον θὰ ἐνδεικνύῃ δι' αὐτὸν τὸ συμφέρον τῆς κοινότητος καὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτῆς ἐξέλιξις· πάντως ἡ κοινότης θὰ εἶναι ἡ βάση καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς θ' ἀνασυντεθοῦν καὶ θ' ἀσκηθοῦν διὰ τὰ τοπικὰ ζητήματα αἱ τρεῖς ἐξουσίαι, νομοθετικὴ, δικαστικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ, ἃς διέκρινεν ἀλλήλων ὁ κοινοβουλευτισμὸς.

Σ η μ ε ι ὡ σ ε ι ς τ ω ρ ι ν α ῖ , τ ο ὗ 1 9 4 5.

Ὁ ὁρος «ἐλληνιστικὴ παράδοσις» — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὅρον «ἐλληνικὴ παράδοσις» — ἐχρησιμοποιήθη στὴ μελέτη μου αὐτὴ μὲ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἡ ἐλληνιστικὴ παράδοσις ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὸν προσανατολισμὸ καὶ εἰς τὴν δεδηλωμένη τάσιν πρὸς τὸ σταθερὸ, ἄρτιο καὶ ἰδεατὸ δεδομένον τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ διάκρισις τῶν τριῶν ἐξουσιῶν — νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς — θὰ νοηθῇ ὀρθῶς, ἂν νοηθῇ ὅχι ὥς ἓνα αὐτοτελὲς αἰτήμα θετικόν, ἀλλὰ ὥς μία καὶ αὐτὴ ἐκ τῶν πολλῶν διεκδικήσεων τῆς νεωτέρας δημοκρατίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς διαλεκτικῆς ἀντιθετικῆς πάλης αὐτῆς πρὸς τὸν ἀπόλυτον κυριαρχικὸν συγκεντρωτισμὸν τῆς ἐλέφ θεοῦ μοναρχίας.